

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра соціальної роботи та педагогіки вищої школи

КРЕМСЬКА НАДІЯ ЯРОСЛАВІВНА

СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИМ СІМ'ЯМ

Спеціальність: 232 «Соціальне забезпечення»

Освітньо-професійна програма «Соціальне забезпечення»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»

Науковий керівник:

СТЕПАНЕНКО ВІКТОРІЯ ІВАНІВНА

доктор педагогічних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № 21

засідання кафедри соціальної роботи

та педагогіки вищої школи від 16 травня 2024 р.

Завідувач кафедри

_____ проф. Чернета С. Ю.

ЛУЦЬК – 2024

АНОТАЦІЯ

Кремська Н. Я. Соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям: робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»: 232 / Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2024.

Реформування соціально-економічної сфери певним чином вплинули на всі сторони життя суспільства, одним з головних наслідків якого стало загострення низки соціальних проблем сучасних сімей. Найбільшому впливу піддаються сім'ї групи ризику загалом і малозабезпечені сім'ї зокрема. Крім того, на тлі повномасштабного вторгнення РФ на територію України спостерігається тенденція зростання малозабезпечених сімей. Метою дослідження стало вивчення досвіду надання соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям та розробка практичних рекомендацій для підвищення її ефективності. Об'єкт дослідження склали суспільні відносини у сфері призначення та виплат державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям. Предметом дослідження є особливості призначення та виплат соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям. У роботі визначено сутність і зміст поняття «малозабезпечена сім'я». Соціальну допомогу розглянуто як складову соціального захисту малозабезпечених сімей. Проаналізовано зарубіжний досвід надання соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, який показав, що соціальна допомога з боку держави у сімейних справах позитивно впливає на ефективність вирішення проблем малозабезпечених сімей. Уточнено порядок призначення та виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям в Україні, що безпосередньо впливає на ефективність охоплення різних категорій населення. Проаналізовано досвід роботи Департаменту соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради, який показав переваги і недоліки надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям. Розроблено практичні рекомендації щодо підвищення якості надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям.

Ключові слова: малозабезпечена сім'я, соціальна допомога, соціальний захист, соціальна політика, соціальна робота.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИМ СІМ'ЯМ.....	8
1.1. Сутність і зміст поняття «малозабезпечена сім'я».....	8
1.2. Соціальна допомога як складова соціального захисту малозабезпечених сімей.....	14
1.3. Зарубіжний досвід надання соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям.....	22
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИМ СІМ'ЯМ.....	27
2.1. Порядок призначення та виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям в Україні.....	27
2.2. Досвід роботи Департаменту соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради щодо надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям.....	37
2.3. Практичні рекомендації щодо підвищення якості надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям.....	53
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена тим, що на сьогодні соціальна допомога відіграє вирішальну роль у захисті людей від незастрахованих потрясінь, які можуть призвести їх до хронічної бідності. Реформування соціально-економічної сфери певним чином вплинули на всі сторони життя суспільства, одним з головних наслідків якого стало загострення низки соціальних проблем сучасних сімей. Найбільшому впливу піддаються сім'ї групи ризику загалом і малозабезпечені сім'ї зокрема. З іншого боку, спостерігається тенденція зростання вказаної категорії сімей. Повномасштабне військове вторгнення РФ на територію України спричинило виникнення феномену раптової бідності, насамперед малозабезпечених сімей, яка на сьогодні досягла значних масштабів через загибель і травмування мирного населення, втрату майна, руйнування інфраструктури населених пунктів, обмеження доступу до базових соціальних послуг, тощо. Усе це негативно впливає на матеріальний добробут населення України і, як наслідок, веде до збільшення кількості малозабезпечених сімей. Значного негативного впливу зазнають малозабезпечені сім'ї, які традиційно мають високу вразливість до бідності, а також сім'ї, які найбільше постраждали внаслідок війни. Тому особливо значущою є політика, яка проводиться державою щодо вирішення проблем малозабезпечених сімей, які постраждали внаслідок воєнних дій країни-агресора. Все це підкріплює науковий інтерес до вивчення особливостей організації надання соціальних допомог малозабезпеченим сім'ям. Не менш гостро вказана проблема проявляється і на регіональному рівні. Тому доцільним є вивчення досвіду роботи Департаменту соціальної політики Луцької міської ради щодо надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, щоб на прикладі побачити, як реалізується соціальна політика держави на місцевому рівні.

Аналіз наукових досліджень і публікацій свідчить про те, що в соціологічній, юридичній, соціально-психологічній літературі різні аспекти

соціальної політики у сфері соціального захисту неодноразово слугували предметом досліджень українських науковців (Н. Болотіна [3], О. Давидюк [7], В. Мельник [13], Е. Лібанова [26], В. Скуратівський [26], Л. Сіньова [25] та ін.). Окремі аспекти соціального захисту малозабезпечених сімей в Україні та за кордоном розкриваються у низці досліджень таких вчених як І. Белова [2], М. Сокол [27], К. Бориченко [4], Л. Потабенко [16], О. Ярошенко [37] та ін. Вивченню організації надання соціальних допомог малозабезпеченим сім'ям приділили увагу такі дослідники як І. Андрієнко [1], Т. Великсар [6], О. Давидюк [9], Л. Сіньова [34], В. Стрепко [45], В. Тарасенко [46] та ін. Серед зарубіжних дослідників питання соціального захисту населення, зокрема в аспекті надання соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям досліджували Т. Bahle, М. Pfeifer, С. Wendt [50], L. Leisering [51], N. Luhmann [53] та ін. Незважаючи на чималу кількість наукових публікацій з окресленої проблематики, особливості призначення та виплати соціальної допомоги такій категорії осіб як малозабезпечені сім'ї залишаються не повною мірою дослідженими. Тому актуальність проблеми та недостатня її розробленість у соціальній теорії та практиці обумовили вибір теми наукового дослідження: «Соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям».

Мета дослідження – проаналізувати досвід надання соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям та розробити практичні рекомендації для підвищення її ефективності.

Завдання дослідження:

1. Визначити сутність і зміст поняття «малозабезпечена сім'я».
2. Схарактеризувати соціальну допомогу як складову соціального захисту малозабезпечених сімей.
3. Проаналізувати зарубіжний досвід надання соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям.
4. З'ясувати порядок призначення та виплат державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям в Україні.

5. Вивчити досвід роботи Департаменту соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради щодо надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям.

6. Розробити практичні рекомендації для підвищення якості надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері призначення та виплат державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям.

Предмет дослідження – особливості призначення та виплат соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям.

Методи дослідження: теоретичні (системний аналіз джерел наукової літератури та нормативно-правових актів, які стосуються питань соціального забезпечення малозабезпечених сімей, синтез, порівняння, зіставлення, узагальнення, конкретизація); емпіричні (анкетування, експертна оцінка, вивчення документації для узагальнення досвіду роботи Департаменту соціальної політики Луцької міської ради); методи математичної статистики (методи описової статистики, табличне представлення, графічне зображення результатів дослідження).

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі Департаменту соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради у відділі надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям. У якості експертів з проблеми дослідження вибірку склали співробітники сектору з прийняття рішень та сектору з формування виплат відділу державних допомог Департаменту, які беруть участь в організації надання соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям у кількості 26 осіб.

Наукова новизна одержаних результатів. У процесі дослідження одержано такі наукові результати:

- удосконалено наукові підходи до формулювання сутності та змісту поняття «малозабезпечена сім'я»;
- доповнено особливості зарубіжного та національного досвіду надання соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям;

– надано змістову характеристику досвіду роботи Департаменту соціальної політики Луцької міської ради щодо надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям;

– набули подальшого розвитку практичні рекомендації для підвищення якості надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям.

Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що вони можуть бути використані у роботі установ та організацій системи соціального захисту населення, сприяти подальшим науковим розвідкам з питань соціального захисту, надання соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям. Результатами роботи можна послуговуватися як джерелом інформації про організацію соціального захисту малозабезпечених сімей. Матеріали дослідження також можуть бути використані в освітній діяльності під час підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальностями «Соціальна робота», «Соціальне забезпечення», у практичній та науковій діяльності фахівців, які працюють з малозабезпеченими сім'ями.

Апробація результатів дослідження і публікації. Результати дослідження було представлено на засіданнях кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Факультету педагогічної освіти та соціальної роботи Волинського національного університету імені Лесі України, під час участі у Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених «Соціальна робота, соціальна педагогіка, практична психологія: теорія та інноватика» (4–5 квітня 2024 р.) та опубліковані у збірнику наукових праць студентів «Науковий пошук молодих дослідників» за темою: «Зарубіжний досвід надання соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям» [49].

Структура роботи. Дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (52 найменування), 8 таблиць, 12 рисунків з 5 діаграмами та 2 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИМ СІМ'ЯМ

1.1. Сутність і зміст поняття «малозабезпечена сім'я»

Сім'я з низьким рівнем доходу часто стикається зі значними проблемами у забезпеченні своїх основних потреб через фінансові обмеження. Тому, питання забезпеченості сім'ї набувають все більшої актуальності. Сім'я залишається у фокусі уваги при формуванні основних напрямів соціально-економічного розвитку країни та державних програм. Сімейна політика країни є самостійним напрямом соціальної політики, спрямованим на захист та підтримку сім'ї у виконанні її основних функцій [4, с. 58]. Проте, однією з найсерйозніших проблем, яку має вирішити система соціального захисту, в нашій країні є бідність населення, серед якого велика частка малозабезпечених сімей.

Усе частіше науковці [1; 3; 37] послуговуються різними визначеннями бідності, наводячи найсуперечливіші оцінки. Поняття «прожитковий мінімум» і «межа бідності» стали нині чи не найчастіше вживаними соціально-економічними термінами. В економічній літературі бідність визначають як стан, викликаний нестачею матеріальних ресурсів для ведення способу життя, який є звичним та характерним для значної частини суспільства. Бідним часто називається домашнє господарство, рівень витрат якого забезпечує всім членам сім'ї досягнення специфічної норми споживання продуктів харчування, яка потрібна на нормального існування організму [24, с. 98]

Дослідники В. Скуратівський, О. Палій, Е. Лібанова вважають, що бідність виникає щоразу, коли частина населення неспроможна задовольнити мінімальні потреби за умов життєдіяльності, прийнятих у цьому суспільстві. Виходячи з цього, вважають, що визначення бідності включає прибутковий (грошовий і майновий) та видатковий аспекти. Бідність у цьому контексті визначається двома чинниками: розподілом населення за рівнем витрат і тим, скільки коштує мінімальний споживчий кошик (межа бідності) щодо середнього рівня достатку.

Витратами є не що інше, як зворотний бік доходів. Тому розподіл доходів тут виявляється найважливішим чинником, який визначає частку бідного населення у кожен період часу [35, с. 37].

Аналізуючи міркування науковців [24; 33; 38] про зміст поняття «бідність», можна дійти висновку про те, що у всіх вище перелічених точках зору, не дивлячись на їх різноманітність, є одна визначальна ознака: стан рівня життя, коли доходи не перевищують певного (офіційно встановленого) рівня засобів існування. Цю визначальну ознаку бідності називають малозабезпеченістю, тобто малозабезпеченість – це конкретизована для певних умов характеристика бідності.

У нормативно-правових документах малозабезпеченість визначається у контексті поняття «сім'я». Так, у Законі України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», малозабезпечена сім'я характеризується як сім'я, яка з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід нижчий, ніж прожитковий мінімум для сім'ї [30].

На сьогодні термін «сім'я» у Законі України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» викладено таким чином [30]: Сім'я – особи, які разом проживають та пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Права члена сім'ї має самотню людину.

До складу сім'ї включаються: 1) чоловік, дружина; 2) рідні та усиновлені діти зазначених осіб віком до 18 років, а також діти, які навчаються на денній формі навчання у закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), професійної передвищої, вищої освіти (у тому числі у період між завершенням навчання в одному із зазначених освітніх закладів та вступом до іншого навчального закладу або у період між завершенням навчання за одним освітньо-кваліфікаційним рівнем та продовженням навчання за іншим (за умови, що такий період не перевищує чотирьох місяців), до досягнення 23 років, якщо вони не мають власних сімей; 3) неодружені повнолітні діти, які визнані особами з інвалідністю з дитинства I та II групи або особами з інвалідністю I групи та проживають разом з батьками; 4) непрацездатні батьки чоловіка та дружини, які проживають разом з ними та перебувають на їх утриманні у зв'язку з відсутністю

власних доходів; 5) особа, яка проживає разом із самотньою особою з інвалідністю I групи та доглядає її; 6) жінка та чоловік, які проживають однією сім'єю та не перебувають у шлюбі, але мають спільних дітей.

При цьому до складу сім'ї включаються незалежно від місця проживання (перебування) або реєстрації діти, які навчаються на денній формі навчання у закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), професійної передвищої, вищої освіти до досягнення 23 років, якщо вони не мають власних сімей. До складу сім'ї не включаються особи, які перебувають на повному державному забезпеченні [30].

Для з'ясування сутності цього поняття необхідно проаналізувати його ознаки, першою з яких є суб'єкт права на допомогу малозабезпеченим сім'ям. Суб'єктом отримання допомоги відповідно до Закону «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» є сім'я. Права члена сім'ї має одинока особа [30]. Тобто, якщо порівнювати з іншими соціальними ризиками, то ризик малозабезпеченості поширюється не на окрему особу, а на сім'ю в цілому. Така особливість суб'єкта права щодо цього виду допомог зумовлена характером ризику малозабезпеченості та відповідає положенням Сімейного кодексу, який передбачає взаємні зобов'язання подружжя щодо власного утримання, а також дітей. Законодавець не допускає ситуації, коли хтось із подружжя малозабезпечена особа, а інша – навпаки. Малозабезпеченою може бути сім'я загалом [24, с. 99].

Наступною ознакою поняття малозабезпечена сім'я є її матеріальний стан або фактична забезпеченість сім'ї. Малозабезпеченість є таким станом сім'ї, коли остання не може задовольнити свої потреби в одязі, харчуванні та інших засобах існування. Причини, внаслідок яких сім'я стає матеріально незахищеною, носять об'єктивний характер, тобто не залежать від волі людини. Це певні складні життєві обставини, які визнаються суспільством поважними. До таких обставин можна віднести інвалідність, похилий вік членів сімей, соціальний (сімейний) стан допомоогодержувачів (багатодітні сім'ї) тощо. У таких випадках є реальна потреба сім'ї у соціальній допомозі [3, с. 35].

М. Сокол виділяє критерії, які формують поняття «малозабезпеченість»:

- 1) дохід однієї особи чи середньомісячний сукупний дохід;
- 2) майно як отримання одноразового чи регулярного доходу від його використання;
- 3) незалежні від особи причини настання такого матеріального становища.

Він викладає поняття «малозабезпеченість» у такому змісті: це матеріальний стан, за якого індивідуальний дохід особи чи середньомісячний сукупний дохід сім'ї із незалежних від них причин та з урахуванням коштів від використання майна є нижчим за прожитковий мінімум, установлений державою [37, с. 179].

На переконання І. Андрієнко, малозабезпеченість є неспроможністю особи, яка зумовлена об'єктивними обставинами задовольнити основні, а у випадках, передбачених законодавством, й додаткові потреби власного існування на рівні прожиткового мінімуму [1, с. 4].

Із наведених визначень можна зробити висновок, що підставами визнання сім'ї малозабезпеченою є причини, за наявності яких вона опинилася у скрутному матеріальному становищі, і основне, що ці причини мають бути об'єктивними, тобто не залежати від волі суб'єктів. Другою підставою є неможливість задоволення власних потреб.

Особа, яка претендує на допомогу, мусить мати дохід, нижче величини прожиткового мінімуму у зв'язку з незалежними від неї причинами. Тлумачення категорії «незалежні причини малозабезпеченості» у законодавстві не наводиться. Разом із тим з аналізу ст. 7 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [30] можна виокремити такі причини нужденності: непрацездатність (особиста чи членів сім'ї) та багатодітність.

На думку О. Давидюк, до «станів залежності» особи належать: 1) умови, в яких людина може опинитися будь-коли впродовж свого життя: бідність, бездомність, хвороба та безробіття; 2) кризи життєвого циклу, яким властива довготривала залежність (похилий вік або дитинство); 3) стан людей, обмежених у виконанні щоденних обов'язків (інваліди, особи із хронічними психічними захворюваннями чи розумово відсталі) [9].

Варто зазначити, що за висновками Інституту демографії та соціологічних досліджень ім. Птухи [40], нинішнього року за межею бідності опинилися 67% українців.

Відтак, Україна майже повернулася на рівень бідності 2001 року, втративши 20 років через розв'язану Росією війну. Найбіднішими і найбільш вразливими традиційно є молоді родини з дітьми, що пов'язано з низькими стандартами оплати праці. І тому, коли молоді люди народжують дитину, їх ризики бідності зростають. А за умов народження другої дитини ризики бідності молодій сім'ї зростають в 1,5-2 рази. Це пов'язано з моделлю низьковартісної робочої сили, яку було обрано ще на початку 90-х років [40].

Вразливість сім'ї не формується виключно приналежністю сім'ї до тієї чи іншої соціально-демографічної групи. Вона формується під комплексним впливом і сукупним впливом внутрішніх проблем та резервів сім'ї для їх вирішення, а також зовнішніх факторів (загальна економічна ситуація в країні, особливості соціальної політики, наявність розвиненої інфраструктури підтримки сім'ї, ефективні технології соціальної роботи з сім'єю тощо) [34].

У нашій країні до найбільш вразливих соціально-демографічних типів сімей відносять сім'ї з дітьми-інвалідами, сім'ї, у яких батько чи обидва батьки є інвалідами, неповні, багатодітні сім'ї. В останні роки спостерігається збільшення кількості дітей з інвалідністю, зростає їх питома вага у кількості дітей. Ці ж процеси відбуваються щодо інвалідності у дорослого населення, адже війна вносить свої корективи у демографічні та соціальні показники вразливості населення України. Як правило, мати в сім'ї, яка виховує дитину з інвалідністю, не працює, здійснюючи догляд за дитиною. Це багато в чому визначає нижчий рівень доходів сім'ї та меншу схильність до народження ще однієї дитини.

Рівень життя сімей, які виховують дітей-інвалідів, та тих сімей з дітьми, де батьки є інвалідами, нижчий, ніж у інших сім'ях. Це зумовлено додатковими витратами, пов'язаними з інвалідністю, а також тим, що одному з батьків часто доводиться обмежувати свою професійну діяльність доглядом за дитиною-інвалідом. Ця група сімей з дітьми стикається з великою кількістю труднощів і потребує допомоги та підтримки як з боку системи соціального захисту, так і з боку охорони здоров'я та освіти [47, с. 71].

Також до найбільш уразливих сімей належать неповні сім'ї з дітьми. Багатьом неповним сім'ям характерна обмеженість рівня доходів та

можливостей їх отримання чи підвищення. Це особливо актуально у випадку відсутності другого з батьків або складнощів з отриманням аліментів. Серед усіх сімей, які є одержувачами державної адресної соціальної допомоги, неповні сім'ї становлять 36% серед одержувачів щомісячної соціальної допомоги, 32% – серед одержувачів одноразової соціальної допомоги. Серед дітей перших двох років життя, що забезпечуються харчуванням через малозабезпеченість сімей, діти з неповних сімей становлять 28% [40].

Чимало багатодітних сімей відносяться до найбільш уразливих родин. Дослідження показують, що багатодітні сім'ї схильні до найвищого ризику малозабезпеченості та матеріальних депривацій внаслідок високого утримувального навантаження. Багатодітні сім'ї є переважаючою групою отримувачів державної адресної соціальної допомоги. Так, частка багатодітних сімей серед отримувачів щомісячної соціальної допомоги становить 47%; серед отримувачів одноразової соціальної допомоги – 27% [40].

Як бачимо, соціальні, економічні та демографічні чинники формують загальний контекст малозабезпеченості сімей. Найбільш уразливими соціально-демографічними типами сімей, які є потенційними набувачами статусу малозабезпечених, є сім'ї з дітьми-інвалідами, сім'ї, в яких батько або обидва батьки є інвалідами, сім'ї з одним з батьків (неповні сім'ї), багатодітні сім'ї. Їх вразливість багато в чому пов'язана з вищими ризиками соціально-економічних труднощів та обмеженими резервами сімей для їх подолання.

Отже, сутність поняття «малозабезпеченість» означає стан рівня життя, коли доходи не перевищують офіційно встановленого рівня засобів існування. Малозабезпеченість сімей як соціально-економічна проблема це, перш за все, недостатність матеріальних ресурсів для задоволення економічних та соціальних потреб людини. У контексті соціальної роботи як наряду реалізації соціальної політики, перш за все, повинні вирішуватись завдання подолання різних варіантів малозабезпеченості, недостатності задоволення таких потреб людини (в їжі, одязі, житлі, лікуванні), які безпосередньо пов'язані з перспективами її існування. Саме це входить до першочергових, безпосередніх завдань соціального захисту фінансово неблагополучних родин.

1.2. Соціальна допомога як складова соціального захисту малозабезпечених сімей

Соціальна допомога є невеликим, але основним і необхідним компонентом соціального забезпечення та соціального захисту громадян. І хоча соціальна допомога є залишковою схемою в архітектурі загального добробуту більшості держав, а грошові допомоги спрямовані лише на бідних, внесок соціальної допомоги в соціальне забезпечення та соціальний захист населення країни є фундаментальним, але не всеосяжним. Соціальна допомога здійснює конкретний внесок у соціальне забезпечення та реалізацію соціальних цілей, які не можуть реалізувати інші форми соціального забезпечення та різновиди недержавного сектору економіки, включаючи ринки, сім'ї та громади. Соціальна допомога, заснована на правах, сприяє реалізації фундаментальних цінностей і принципів сучасності і навіть світової культури, таких як універсалізм, індивідуалізм і свобода, поширюючи ці принципи на людей, які знаходяться на маргінесі суспільства [46, с. 117].

Перед тим як перейти до детального аналізу вказаних цінностей і принципів сучасної соціальної допомоги, розглянемо сутність права на соціальний захист, основними структурними елементами якого є право на соціальне забезпечення та соціальну допомогу. Так, відповідно до Конституції України поняття «соціальний захист» включає право на забезпечення громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також по старості та в інших випадках, передбачених законом [19].

Українська дослідниця К. Дідківська розглядає соціальний захист як державну підтримку певних категорій населення, котрі можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів, забезпечення відповідного рівня життя через надання правової, фінансової, матеріальної допомоги окремим громадянам (найвразливішим верствам населення), а також створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення, забезпечення прийнятних для

країни умов життя та праці громадян, у тому числі внаслідок встановлення соціальних стандартів [10, с. 103].

З позиції більшості сучасних економістів, соціальний захист – це комплекс організаційно правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення життя, здоров'я і добробуту населення за конкретних економічних умов [40, с. 306]. Такі заходи передбачають формування інститутів соціального захисту й законів, котрі регулюють їх діяльність, створюють механізми перерозподілу доходів через стягнення податків та інших платежів. Отже, соціальний захист – це правила перерозподілу суспільного багатства на користь людей, які тимчасово чи постійно потребують особливої підтримки суспільства [45, с. 42].

Цієї думки дотримується О. Ярошенко вважаючи, що соціальний захист – система економічних, соціальних, правових, організаційних заходів, яка створює працездатним громадянам відповідні умови для поліпшення добробуту за рахунок особистого внеску, а непрацездатним і соціально вразливим працездатним верствам населення – гарантії у користуванні суспільними фондами споживання, пряму матеріальну підтримку, зниження податків [48, с. 108]. Соціальний захист як систему економічних, політичних, правових заходів, спрямованих на формування оптимальних умов гарантування реальних можливостей реалізації населенням своїх прав і свобод, котрі забезпечують матеріальний добробут, розглядає С. Горянська [8, с. 88].

Аналізуючи наукові розвідки, простежуємо, що інколи соціальний захист трактують як механізм. Наприклад, згідно з Е. Лібановою, соціальний захист – це «фактичні механізми, за допомогою котрих зазвичай перерозподіляються доходи від деяких підгруп суспільства, що «фінансуються» (економічно активних членів суспільства), на користь підгруп, що «отримують», тобто хворих, людей похилого віку, непрацездатних, безробітних, бідних» [35, с. 44].

Аналіз наукових джерел дає змогу дійти висновку, зміст цієї категорії цілісніше розкриває її саме поняття «система», яка передбачає сукупність певних функціональних елементів, що комплексно взаємодіють і запускають механізми, котрі сприяють досягненню певної мети. Підтвердженням є те, що дослідники наголошують на різноманітних складових елементах, такі як методи, заходи,

відносини, практики, гарантії, права, підтримка, допомога. Це й обумовлює необхідність обґрунтування і введення зазначених елементів до системи соціального захисту [35, с. 45].

Система соціального захисту, на думку багатьох сучасних економістів [22; 33; 43], становить сукупність економічних, юридичних, соціальних прав та гарантій, соціальних установ та інститутів, що забезпечують гідні умови життєдіяльності усім верствам населення, надаючи особливу турботу соціально вразливим верствам. Такого визначення системи соціального захисту дотримуються А. Сіленко та В. Коляденко [33]. За ними, система соціального захисту містить комплекс правових, соціально-економічних і політичних гарантій, які надають умови для забезпечення засобів існування: працездатним громадянам – за рахунок особистого трудового внеску, економічної самостійності й підприємництва; соціально уразливим верствам – за рахунок держави, але не нижче встановленого законом прожиткового мінімуму [33, с. 303].

На думку, В. Москаленко [22], система соціального захисту – це сукупність правових, економічних та соціальних заходів, гарантованих Конституцією України, щодо створення та забезпечення здорового соціально-економічного мікроклімату для життя та розвитку як економічно активної частини населення, так і тих, хто опинився у складних життєвих обставинах, гарантуючи обом групам соціальну безпеку, соціальні зобов'язання, котрі ґрунтуються на соціальній справедливості й рівності прав [22, с. 42].

У науковій літературі продовжують тривати дискусії з приводу суті понять «соціальний захист» і «соціальне забезпечення». Одні науковці вважають ці терміни словами-синонімами [9; 34; 44], інші розглядають «соціальний захист» як ширше поняття, що охоплює й поняття «соціальне забезпечення» [35; 46; 48]. Соціальне забезпечення, порівняно зі соціальним захистом, – вужче поняття, адже воно позначає ще й практику виплати пенсій, соціальної допомоги, соціального догляду, соціального обслуговування з метою підтримки рівня доходів населення [35, с. 74].

За міжнародними стандартами, соціальне забезпечення охоплює також право на медичну допомогу, медичне страхування, державну підтримку сім'ї, материнства й дитинства, утримання та виховання за державні кошти дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [24, с. 72].

Поняття соціального захисту пов'язане із стратегією соціальної держави. Зараз воно закріплене в Основному законі України [19]. Термін «соціальний захист» охоплює, водночас із правом на соціальне забезпечення, ще й інші соціальні права: право громадян, котрі потребують соціального захисту, на отримання безплатного житла або за доступну плату (ч. 2, ст. 47); право на достатній життєвий рівень (ст. 48); право на охорону здоров'я (ст. 49); право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50); право на освіту (ст. 53) [19]. Отже, право на соціальне забезпечення є елементом права на соціальний захист.

Таким чином, під соціальним забезпеченням розуміють заходи матеріальної підтримки особи та сім'ї з боку держави і суспільства. До системи соціального захисту слід віднести також соціальні нормативи – гарантовані державою мінімальні рівні винагороди за працю, стипендіального та соціального забезпечення. Схематично співвідношення соціального захисту, соціального забезпечення і соціальної допомоги зображене нижче (рис. 1.1).

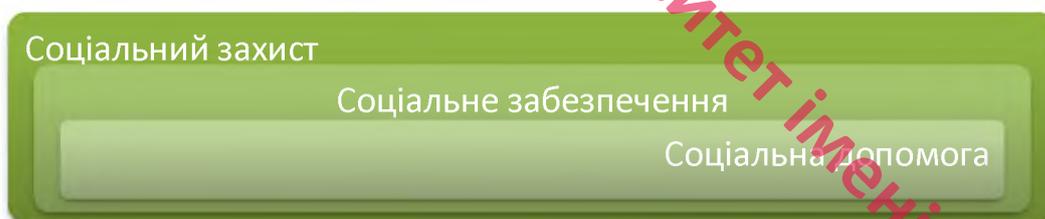


Рис. 1.1. Співвідношення соціального захисту, соціального забезпечення і соціальної допомоги*

* Джерело [2: с.94]

Існує єдність трьох головних складових соціальної політики [2, с. 103]: 1) соціальна допомога, що гарантує громадянам, які опинилися за межами бідності і неспроможні через різні причини забезпечити собі життєвий мінімум, можливість психофізичного виживання в кризових соціально-економічних умовах; 2) соціальне забезпечення, що гарантує нормальний рівень існування людини і відшкодування втрат регулярного прибутку, компенсація додаткових

втрат у зв'язку з інфляційними процесами, упередження причин, що призводять до втрати регулярного прибутку внаслідок припинення виробництва тощо; 3) соціальні послуги, що забезпечують високий рівень трудової активності, участі в громадянському житті (програми професійної перекваліфікації, створення додаткових робочих місць та ін.).

Основні функції соціального захисту відобразив П. Спікер (рис. 1.2).



Рис. 1.2. Функції соціального захисту*

*Джерело: [42, с. 89]

Соціальний захист малозабезпечених сімей є складовою частиною діяльності держави щодо забезпечення їх прав і можливостей нарівні з іншими громадянами та полягає в наданні державної допомоги, компенсаційних та інших виплат, пільг, соціальних послуг [4, с. 73]. Соціальною допомогою малозабезпеченим сім'ям є щомісячна допомога, яка надається у грошовій формі в розмірі, що залежить від величини середньомісячного сукупного доходу сім'ї. Право на соціальну допомогу, на нашу думку, сприяє реалізації основоположних цінностей сучасності, таких як універсалізм, індивідуалізм і свобода, поширюючи ці положення також і на малозабезпечені сім'ї.

Сучасну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям складають чотири різновиди ціннісних орієнтацій (рис. 1.3).

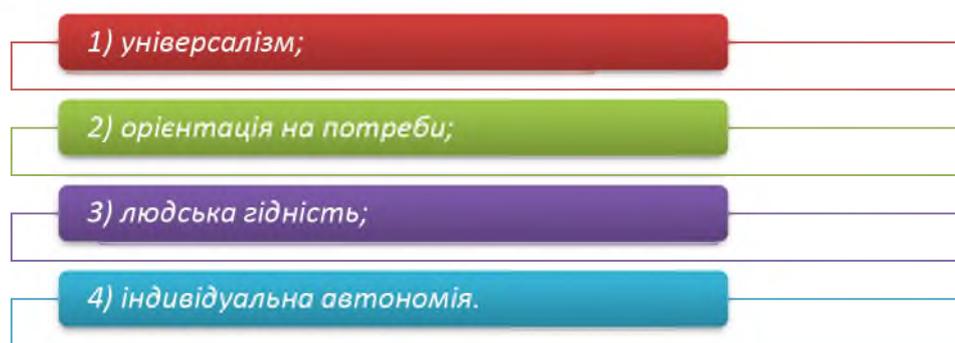


Рис. 1.3. Різновиди ціннісних орієнтацій

Насамперед розглянемо універсальний вид соціальної допомоги. По-перше, соціальна допомога надається кожному лише за умови індивідуальних потреб і перевірки на самодостатність (універсалізм захисту). Від претендентів на допомогу не вимагається жодних досягнень: ні працювати за заробітну плату, ні сплачувати внески на соціальне страхування, ні бути членом корпоративної трудової сили, ні належати до первинної групи. Єдина необхідна дія – це подати індивідуальну заяву, зв'язатися з відділом соціальної допомоги та отримати допомогу. Включаючи маргінальні групи, уразливі групи та найбільш бідних, соціальна допомога поширює претензії на універсалізм, який властивий ідеї соціального громадянства, на ширші верстви населення.

По-друге, соціальна допомога комплексно орієнтована на потреби. Хоча рівень виплат здебільшого нижчий за рівень інших соціальних виплат, соціальна допомога може забезпечувати більш адекватні та частково навіть вищі виплати, ніж заробітна плата, отримана на ринку праці, або виплати соціального страхування. Спираючись на розрізнення Нікласа Лумана трьох вимірів сенсу – матеріального, часового та соціального (*sachlich, zeitlich, sozial*) [52, с. 116] – ми стверджуємо, що соціальна допомога орієнтована на потреби в усіх трьох вимірах.

Соціальна допомога орієнтована на потреби в матеріальному вимірі, оскільки вона застосовує індивідуальну перевірку матеріального становища, щоб пристосувати вид і рівень допомоги до індивідуальних потреб. Соціальна допомога також орієнтована на потреби в часовому вимірі, оскільки допомога надається саме тоді, коли виникає потреба. Крім того, тривалість отримання соціальної допомоги є відкритою, вона може бути короткою, тривалою або

навіть необмеженою, залежно від тривалості потреби. Як стверджує Ч. Вендт: «соціальна допомога діє стільки, скільки необхідно, на стільки коротко наскільки можливо» [49]. Зрештою, соціальна допомога орієнтована на потреби в соціальному вимірі, оскільки вона спрямована безпосередньо на людей, які її потребують, і на місце, де виникає потреба.

По-третє, соціальна допомога усвідомлює цінність людської гідності. Людська гідність є об'ємним положенням із незначною кількістю конкретизацій, але вона може лежати в основі претензій на пільги та послуги, які виходять від більш конкретних правил, таких як успіх чи рівність. Конституційний суд Німеччини (Bundesverfassungsgericht 2010 р.) посилався на людську гідність, щоб вивести процедурні вимоги з метою визначення стандартів виплат для соціальної допомоги. Однак, як стверджує Георг Зіммель [17], посилення на такий узагальнений нормативний принцип, як людська гідність, зазвичай може допомогти лише виправдати дуже низькі пільги. Тим не менше, мінімальні забезпечення можуть бути вищими, ніж, наприклад, низькі страхові пенсії, допомога на дітей, не пов'язана з потребою, низька оплата праці або підтримка сім'ї, яка перебуває в умовах малозабезпеченості [17, с. 130].

По-четверте, основою соціальної допомоги є грошові виплати. В принципі, ціннісні орієнтації, які обговорювалися до цього моменту (універсалізм, орієнтація на потреби та, меншою мірою, людська гідність) також могли бути реалізовані в закритих закладах через пільги в натуральній формі. Але використання грошей створює певну автономію та свободу для бенефіціарів, оскільки вони можуть вільно використовувати гроші. Ефект індивідуалізації залежить від способу інституціоналізації соціальної допомоги, наприклад, якщо родичі зобов'язані утримувати заявників. Наявність грошей також дозволяє отримувачам грошових виплат брати участь у місцевій економіці та розвивати її. Окрім індивідуальної автономії, такий дослідник, як Б. О'Хенлон розглядає грошові виплати як інструмент колективного розширення можливостей у новому режимі розвитку, заснованому на самовизначенні [49].

Таким чином, соціальна допомога є важливим засобом захисту соціально та економічно неблагополучних родин, який забезпечує пом'якшення масштабів

їх соціально-економічної нерівності. Вона надається у вигляді підтримки чи у формі прямих грошових виплат, або через різноманітні пільги в натуральній формі. Соціальна допомога входить до сфери соціального захисту малозабезпечених сімей, яка є комплексом нормативних актів, форм, методів та дій, що мають забезпечити: установлення передбаченого законом України періодично оновлюваного гарантованого прожиткового мінімуму; реалізацію прав кожного громадянина на працю і отримання гарантованого мінімуму доходів, достатнього для нормальної життєдіяльності працюючого та його сім'ї; державні гарантії підтримки необхідного рівня життя малозабезпеченим категоріям населення; розробку та законодавче врегулювання всього комплексу заходів, які відображують у всій повноті систему соціального захисту малозабезпечених сімей.

1.3. Зарубіжний досвід надання соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям

Соціальний захист є потужним інструментом запобігання і пом'якшення бідності та нерівності. Системи соціального забезпечення в багатьох країнах з розвинутою ринковою економікою зменшують бідність і нерівність малозабезпечених сімей більше ніж удвічі. Існує також зростаюча кількість успішних прикладів, які стосуються ролі соціальних допомог у боротьбі з бідністю у таких країнах як Швеція, Японія, Великобританія, Німеччина, Фінляндія, Угорщина, Греція, Іспанія, Франція, Італія та ін. [20, с. 273].

У цьому напрямі нами проаналізовано кілька держав, однією з яких є Німеччина. Важливою частиною сімейної політики у цій країні є соціальні виплати. Головними видами виплат для сімей з дітьми в Німеччині вважаються: допомога на дитину «Kindergeld» – виплата допомоги на кожну дитину до 18 років. Іноді виплати продовжуються до досягнення дитиною 25-річного віку. Дохід сім'ї зовсім не впливає на розмір допомоги. Нині ця сума на місяць становить 219 євро на 1-у та 2-у дитину, 225 євро – на 3-ю дитину та 250 євро –

на 4-у дитину. Допомога на дитину не оподатковується. Її сума включається до податкового відрахування [36, с. 81].

Виплати пов'язані з вагітністю та пологами «Mutterschaftsgeld» – у вагітних жінок є право на одержання Mutterschaftsgeld до та після вагітності. Величина таких виплат залежить від медичного страхування жінки та її працездатності під час вагітності. За державною медичною страховкою жінка може отримати виплату в період до 6 тижнів перед народженням, у день пологів і впродовж 8 тижнів після пологів [36, с. 82].

Також у Німеччині передбачено виплати для сімей з дітьми. Наприклад, є можливість отримати базову батьківську виплату, вона призначена для батьків, які хочуть провести разом з дитиною перші місяці її народження, що відповідно обмежує можливість трудитися. Ця допомога виплачується впродовж 14 місяців. Батьки можуть поділити місяці між собою. Кожен із батьків має можливість подати заявку від 2-х до 12 місяців. Опікуни-одинаки можуть претендувати на допомогу впродовж усіх повних 14 місяців. Розмір виплат залежить від доходу сім'ї. Для малозабезпечених сімей він може бути до 100%. В результаті розрахунку сума може варіюватися від 300 до 1800 євро на місяць [36, с. 84].

У Німеччині, крім того, надається додаткова допомога, малозабезпечені сім'ї можуть розраховувати на додаткову підтримку у рамках «Освітнього пакету». Це може бути матеріальна допомога у закладі дошкільної освіти, або школі, у вигляді премії у розмірі 150 євро на рік на купівлю шкільного приладдя, безкоштовний шкільний транспорт, виділення 15 євро на рік на розважальні заходи (музична школа, спортивні секції) тощо [18].

У сфері сімейної політики Швеції також здійснюються відповідні заходи щодо підтримки малозабезпечених сімей. Найбільш дорогі з них спрямовані на підтримку сімей, які мають дітей, чи на сім'ї з дітьми певного віку. Мається на увазі програма дитячої допомоги, за якою кожна сім'я отримує допомогу у розмірі 950 шведських крон (SEK) на місяць (вона не обкладається прибутковим податком) на кожну дитину, яка знаходиться на утриманні. Розміри цих допомог вищі для сімей, у яких на утриманні перебуває троє чи більше дітей. Існує допомога для батьків на відшкодування втрат доходу при народженні

дитини, і в період після пологів. Місцева влада забезпечує високу якість дошкільного виховання за рахунок підвищеного рівня дотацій, що дає батькам можливість продовжувати працювати. Малодітність є типовою для шведської сім'ї; дві дитини – загальноприйнята норма. З цього випливає, що відносно невелика кількість сімей має право на отримання соціальної допомоги [21]. Тим часом ситуація із самотніми матерями виглядає інакше. Деякі самотні матері можуть скористатися перевагою, отримуючи виплати, які надається системою гарантованої підтримки та допомоги з утримання житла відповідно до рівня доходу. Однак цих виплат (немалих з погляду міжнародних уявлень) не завжди вистачає на прожиття. Тому багато з таких матерів звертаються за соціальною допомогою та отримують її.

Дані Національної ради з соціальних питань показують, що у 2022 р. 23% усіх малозабезпечених одиноких матерів отримували соціальну допомогу не менше одного разу на рік. І хоча така кількість говорить про те, що більша частина одиноких матерів не отримувала соціальної допомоги, проте цей показник майже в чотири рази вищий за відсоток за усіма сім'ями в цілому [21].

Система соціального забезпечення Японії включає програми соціального страхування та соціальні служби (органи соціальної допомоги), покликані забезпечувати захист від найширшого кола ризиків повсякденного життя [21]. Програма надання соціальної допомоги передбачає оплату наступних витрат: 1) витрат на проживання, 2) витрат на житло, 3) витрат на освіту, 4) витрат на догляд та 5) медичних витрат. Підтверджений дохід обліковується в стандартній сумі за кожною із зазначених вище статей витрат у зазначеному вище порядку, і нестача суми потім виплачується як допомога. Наприклад, якщо малозабезпечена сім'я може дозволити собі оплачувати витрати на проживання, житло, освіту та догляд, то виплачується тільки допомога на лікування [18].

У цій сфері догляду за дитиною за останні роки було проведено значні реформи, що спричинено занепокоєнням низьким коефіцієнтом народжуваності, який у 2022 р. становив 1,32. Допомога на дитину виплачується батькам (або опікунам), які виховують дитину, за певного рівня їх доходів. Максимальним віком для дитини вважається вік 6 років. Допомога на виховання дитини

виплачується, в основному, самотнім матерям, які виховують дітей віком до 18 років, якщо загальний дохід домашнього господарства не є спільним з батьком дитини та їх доходи за попередній рік не перевищили встановленого порога. Відповідно до Закону про охорону дитинства муніципальною владою створюються центри денного перебування дітей, чиї батьки не можуть забезпечити турботу про них внаслідок перебування на робочому місці, через хворобу або через догляд за іншими членами сім'ї. Плата за послуги, як правило, залежить від рівня доходів і кількості дітей у тих людей, які користуються цими послугами [18].

Малозабезпеченим сім'ям, які отримують державну соціальну допомогу, надаються такі спеціальні пільги: звільнення від сплати податку на мешканців та сплати ліцензійного телевізійного збору. Крім того, більша частина соціальних послуг дітям надається безкоштовно. Якщо вони стикаються з труднощами оплати квартплати через низькі доходи, то звільняються від її сплати [21].

Усі аналізовані нами країни розробили різні стратегії, щоб спонукати громадян мати більше дітей. Однією з найпоширеніших є надання сім'ям «бонусу за народження дитини» – грошової винагороди за кожну народжену дитину [20, с. 276]. Так, Великобританія пропонує різні пільги, щоби стимулювати подружні пари мати більше дітей. Наприклад, дитяча допомога складає 21,8 фунта стерлінгів (24,87 євро) на тиждень на першу дитину та 14,45 фунта стерлінгів (16,48 євро) на тиждень на всіх наступних дітей [36, с. 86]. Громадяни також можуть звернутися за допомогою Sure Start Maternity Grant – одноразовою виплатою у розмірі 500 фунтів стерлінгів (571 євро) для покриття витрат, пов'язаних з народженням дитини. Батьки чи опікуни також можуть претендувати на податкові кредити та універсальний кредит, який дозволяє їм отримати до 85% витрат на догляд за дитиною.

Фінляндія також відома як одна із найщедріших європейських країн. У період з 2012 по 2022 рік один із найменших муніципалітетів країни, Лестіярві, прославився тим, що видавав 10 000 євро на кожного новонародженого, намагаючись підняти народжуваність. В Угорщині жінки, які мають чотирьох дітей, назавжди звільняються від сплати прибуткового податку [36, с. 87].

Франція також відома своїми щедрими витратами на сімейну політику: близько 4% валового внутрішнього продукту (ВВП) виділяється на такі пільги, як оплачувана відпустка по догляду за дитиною, сімейна допомога та догляд за дітьми, який субсидується. Залежно від доходу сім'ї з трьома дітьми можуть отримувати до 594 євро на місяць у вигляді сімейної допомоги. Вони також одержують фінансову допомогу для оплати догляду за дітьми. Сума, заснована на річному валовому заробітку батьків або одиноких матерів, може досягати 647 євро на місяць [18].

У Греції малозабезпечені сім'ї мають право на особливу турботу від держави, яка піклується про здоров'я громадян і вживає спеціальних заходів, спрямованих на захист та допомогу нужденним. Концепція допомоги на дітей базується на обліку величини доходу сім'ї: держава допоможе тільки в тому випадку, якщо ви зможете довести, що цього потребуєте. Для дітей з розумовою відсталістю, руховими проблемами тощо виплата здійснюється за умовами програми ЄСПА «Гармонізація сімейного та трудового життя» [36, с. 89].

Закон про фінанси в Італії щороку підтверджує можливість отримання сім'ями надбавки на дитину або допомоги при народженні. З 2018 року допомога виплачується кожному новонародженому, незалежно від його національності та наявності у батьків прописки. Однак змінився період виплати: нарахування відбуваються лише на першому році життя дитини, а не до трьох років як раніше [20, с. 278]. Закон про бюджет передбачає соціальну допомогу «REI» (Reddito di Integrazione) сім'ям з низьким доходом, які проживають в Італії. Обсяг допомоги може досягати 485 євро на місяць, за наявності у сім'ї всіх підтверджуючих документів [18].

Існує також сімейна карта, яка призначена для сімей з трьома або більше непрацездатними її членами, що відноситься до соціальної допомоги малозабезпечених сімей. Вона видається тим сім'ям, у яких щорічний заробіток не перевищує 30 тисяч євро. Видається сімейна карта за місцем проживання від муніципалітету, розробленої спеціально, з метою надання допомоги багатодітним сім'ям. Тим, у кого низький дохід, належить також звільнення від оплати талона на медичні послуги, що не є бонусом, а необхідною допомогою,

яку надає Міністерство охорони здоров'я для безробітних людей, які є членами сім'ї на утриманні, чий дохід становить від 8 263,31 до 11 362,05 євро [21].

Отже, захист малозабезпечених сімей у зарубіжних країнах здійснюється з урахуванням особливостей правового регулювання держави в даній сфері та загальних уявлень про сімейні відносини. Хоча у соціальній політиці, між зарубіжними країнами й існують чималі відмінності, політика матеріальної підтримки сімей з дітьми є її важливою частиною. Усі держави визнають цінність сім'ї і тим самим вказують на її важливість та приділяють особливу увагу державному захисту цього інституту. На основі досвіду країн зарубіжжя можна виділити такі основні форми соціальної підтримки малозабезпечених сімей як: надання субсидій, виплат, підтримка материнства та дитинства. У всіх країнах сімейна політика реалізується не ідентично, і надання соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям здійснюється у різних формах і видах. Це пов'язано з неоднаковим рівнем соціально-економічного розвитку місцевості, політикою, демографічними, кліматичними та багатьма іншими умовами.

Аналіз досвіду вищезазначених країн показав, що соціальна допомога від держави у питаннях сім'ї позитивно впливає на ефективність вирішення проблем малозабезпечених сімей. Адже, сімейна політика цих держав спрямована на максимальне охоплення малозабезпечених сімей, які потребують соціальної допомоги, а це дає гарантії гідного рівня життя сім'ї в кожній країні.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНИМ СІМ'ЯМ

2.1. Порядок призначення та виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям в Україні

Соціальна допомога є універсальним інструментом захисту сімей з дітьми та однією з основних форм підтримки суспільством осіб, чиє матеріальне становище не відповідає загальноприйнятому рівню забезпечення або є нижчим межі забезпеченості, визначеної законодавством [9].

Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям – щомісячна допомога, яка надається вказаним сім'ям у грошовій формі в розмірі, що залежить від величини середньомісячного сукупного доходу сім'ї. Державна соціальна допомога призначається і виплачується малозабезпеченим сім'ям, які постійно проживають на території України та з поважних або незалежних від них причин мають середньомісячний сукупний дохід менший від прожиткового мінімуму для сім'ї. Прожитковий мінімум визначається нормативним методом у розрахунку на місяць на одну особу, а також окремо для тих, хто відноситься до основних соціальних і демографічних груп населення: дітей віком до 6 років, дітей віком від 6 до 18 років, працездатних осіб, осіб, які втратили працездатність. До працездатних осіб відносяться особи, які не досягли встановленого законом пенсійного віку [15]. Рівень забезпечення прожиткового мінімуму встановлюється виходячи з реальних можливостей видаткової частини Державного бюджету України і затверджується одночасно з прийняттям закону про Державний бюджет України на відповідний рік.

Право сім'ї на цю допомогу залежить не лише від доходів, але й від її майнового стану, зайнятості працездатних членів сім'ї та інших факторів [15]. Для осіб, що належать до малозабезпечених сімей передбачено ряд грошових допомог, основні з яких подаємо на рис. 2.1.

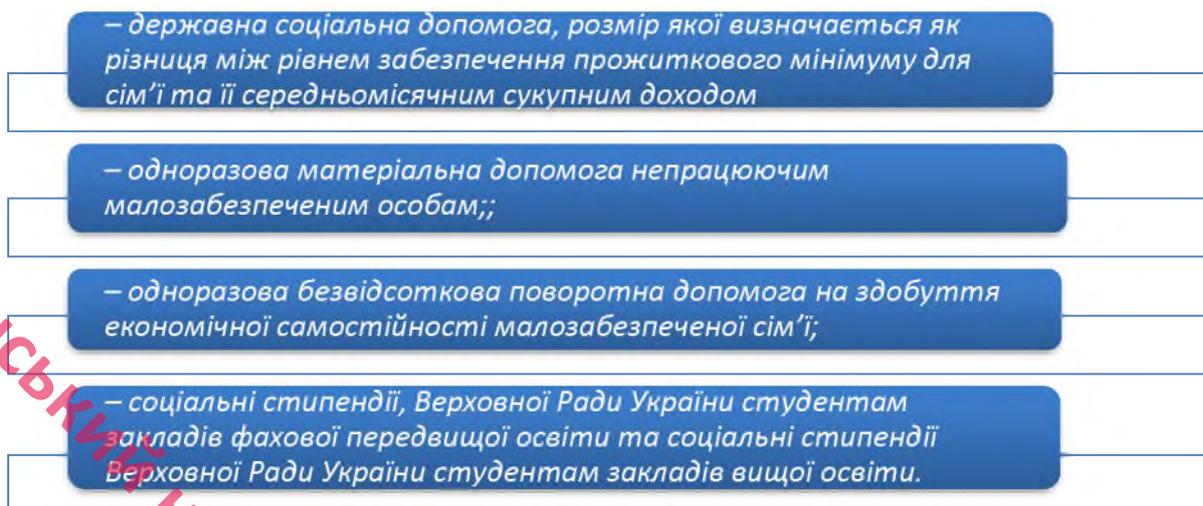


Рис. 2.1. Грошові допомоги малозабезпеченим сім'ям.

Надання допомоги регулюється Законом України від 1 червня 2000 року № 1768-III «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [30], Законом України від 02 червня 2020 року № 646-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо підвищення соціальних гарантій для окремих категорій осіб» [26], Постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2003 року №250 «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям» [31], Постановою Кабінету Міністрів України від 22 липня 2020 року №632 «Деякі питання виплати державної соціальної допомоги» [11], Постановою Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2021 р. № 397 «Деякі питання сприяння економічній самостійності малозабезпечених сімей» [12]. Крім грошових виплат, для малозабезпечених осіб можуть бути передбачені пільги, такі як безкоштовне харчування для учнів 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів із сімей [30].

Основним видом допомоги для малозабезпечених сімей є державна соціальна допомога. Її призначення і виплата здійснюються органами соціального захисту населення районних державних адміністрацій, та органами місцевої влади. Фінансування здійснюється за рахунок державного бюджету, але органи місцевого самоврядування можуть здійснювати доплати державної соціальної допомоги, виходячи із затвердженого регіонального прожиткового мінімуму.

Одноразова матеріальна допомога непрацюючим малозабезпеченим особам, особам з інвалідністю та дітям з інвалідністю. Допомога надається районними органами соціального захисту населення один раз на рік у розмірі 50% прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. Допомога надається у разі тривалої хвороби, смерті близьких родичів (одного з подружжя, батьків, дітей), стихійного лиха та інших особливих обставин особам з інвалідністю, дітям з інвалідністю та непрацюючим малозабезпеченим особам – якщо розмір таких виплат у місяці, що передує місяцю звернення, не перевищує двох прожиткових мінімумів для осіб, які втратили працездатність.

Для призначення усіх видів державної соціальної допомоги та житлових субсидій, які відповідно до законодавства надаються залежно від сукупного доходу сім'ї (домогосподарства) визначено механізм обчислення середньомісячного сукупного доходу сім'ї [25]. Зокрема, до сукупного доходу сім'ї прив'язано визначення розміру субсидій для оплати житлово-комунальних послуг. Право на отримання житлових субсидій мають сім'ї, у яких плата за житлово-комунальні послуги більша визначеного для них обов'язкового платежу. Наразі обов'язковий відсоток платежу розраховується індивідуально для кожної сім'ї за встановленою формулою і залежить виключно від доходів та кількості членів сім'ї. Призначення і виплата соціальної допомоги здійснюється підрозділом соціального захисту населення за місцем реєстрації уповноваженого представника малозабезпеченої сім'ї [25].

Соціальна допомога за місцем фактичного проживання призначається за умови неотримання зазначеної допомоги за зареєстрованим місцем проживання заявника. Перевірка відомостей щодо неотримання допомоги здійснюється органами соціального захисту населення з використанням інформаційних систем. Рішення про призначення соціальної допомоги або про відмову в її наданні приймається органом соціального захисту населення протягом десяти календарних днів. У разі прийняття рішення про відмову в наданні соціальної допомоги орган соціального захисту населення письмово повідомляє про це уповноваженого представника сім'ї із зазначенням підстав відмови та порядку

оскарження рішення. Одиноким особам, визнаним за результатами медикосоціальної експертизи непрацездатними, які не мають інших джерел до існування, державна соціальна допомога може бути призначена на строк визнання особи непрацездатною. Одиноким особам, які досягли 65-річного віку і не мають інших джерел до існування, державна соціальна допомога може бути призначена довічно [25]. Зазначені у частинах другій та третій статті 6 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» умови застосовуються також при призначенні державної соціальної допомоги непрацездатному подружжю при відсутності осіб, зобов'язаних їх утримувати відповідно до закону [30].

Допомога малозабезпеченим сім'ям призначається на півроку і через шість місяців сім'я знову повинна підтвердити своє право на виплати. Розмір державної соціальної допомоги визначається як різниця між прожитковим мінімумом для сім'ї та її середньомісячним сукупним доходом. До стабілізації економічного становища в Україні розмір державної соціальної допомоги визначається з урахуванням рівня забезпечення прожиткового мінімуму. Рівень забезпечення прожиткового мінімуму встановлюється виходячи з можливостей Державного бюджету України і затверджується одночасно з прийняттям закону про Державний бюджет України на відповідний рік [15]. Для громадян, які одержали статус особи, яка проживає і працює (навчається) на території населеного пункту, якому надано статус гірського, прожитковий мінімум збільшується на 20 відсотків. Максимальний розмір державної соціальної допомоги не може перевищувати прожитковий мінімум для сім'ї, крім випадків, передбачених частиною четвертою статті 5 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [30].

Призначена соціальна допомога може бути зменшена до 50 відсотків її розміру у разі невикористання сім'єю можливостей знаходження додаткових джерел для існування. З метою сприяння економічній самостійності малозабезпеченої сім'ї непрацюючій працездатній особі з числа членів такої сім'ї, яка бажає провадити підприємницьку діяльність, державною службою

зайнятості може надаватися одноразова безвідсоткова поворотна допомога на здобуття економічної самостійності малозабезпеченої сім'ї за рахунок коштів державного бюджету. Порядок надання допомоги на здобуття економічної самостійності малозабезпеченої сім'ї, її розмір та умови повернення визначаються Кабінетом Міністрів України [8, с. 94].

Підтримку малозабезпечених сімей забезпечують 4 з 27 бюджетних програм Мінсоцполітики. Крім грошових виплат, для малозабезпечених осіб передбачені пільги. Основним видом допомоги для малозабезпечених сімей є державна соціальна допомога. *Більш детально умови отримання державної соціальної допомоги подаємо у Додатку Б.*

Право на отримання допомоги для малозабезпечених сімей прив'язано до законодавчо встановленого рівня прожиткового мінімуму. Так, згідно Закону України «Про прожитковий мінімум» прожитковий мінімум – вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних потреб особистості [25]. Розміри прожиткового мінімуму та мінімальної зарплати зазначені у статтях 7 і 8 Закону про Держбюджет-2024 відповідно [29]. Раніше розмір прожиткового мінімуму змінювався тричі за рік, але наразі встановлене тільки одне його значення. Точна сума залежить від соціально-демографічної групи, до якої належить особа. Встановлено також єдиний розмір мінімальної зарплати за весь рік, – 8 000 гривень на місяць. Цей показник затверджено з 1 квітня 2024 року (табл. 2.1).

Новий прожитковий мінімум впливає на інші показники: розмір аліментів, допомоги малозабезпеченим сім'ям, податкову соціальну пільгу тощо. Для розрахунків найчастіше орієнтуються на прожитковий мінімум для працездатних осіб – 3028 грн на міс.

З метою призначення усіх видів державної соціальної допомоги та житлових субсидій, які відповідно до законодавства надаються залежно від

сукупного доходу сім'ї (домогосподарства) визначено механізм обчислення середньомісячного сукупного доходу сім'ї (табл. 2.2).

Таблиця 2.1

Розміри прожиткового мінімуму

Вид прожиткового мінімуму	Сума (в місяць), в грн
	01.01.2024 – 31.12.2024
Для працездатних людей	3028 грн
Для осіб, що втратили працездатність (згідно зі ст. 1 Закону №966, поширюється на осіб, які досягли пенсійного віку, або осіб з інвалідністю)	2361 грн
Для дітей до 6 р.	2563 грн.
Для дітей від 6 до 18 р.	3196 грн
Для людей від 18 до 23 років, які навчаються	3936 грн
Загальний показник на одну особу	2920 грн.

*Джерело: [30].

Таблиця 2.2.

Інформація про надання субсидії у 2022 році

Субсидії на придбання твердого палива і скрапленого газу у 2022 році			
Всього домогосподарств, яким призначено субсидії на придбання твердого палива і скрапленого газу з початку року	Сума нарахованих субсидій, тис. грн з початку року	Кількість домогосподарств, яким нараховано субсидію на придбання твердого палива і скрапленого газу з початку року	Середній розмір субсидії, грн
384 674	1 174 887,74	343 942	3 415,95
Субсидії на оплату житлово-комунальних послуг у грудні 2021 року			
Всього домогосподарств, які одержують субсидії на оплату житлово-комунальних послуг у звітному місяці	Сума нарахованих субсидій у звітному місяці, тис. грн	Кількість домогосподарств, яким нараховано субсидію на оплату житлово-комунальних послуг у звітному місяці	Середній розмір субсидії, грн
3 047 597	4 748 613,01	2 939 607	1 615,39

*Джерело: [40].

Зокрема, до сукупного доходу сім'ї прив'язано визначення розміру субсидій для оплати житлово-комунальних послуг. Право на отримання житлових субсидій мають сім'ї, у яких плата за житлово-комунальні послуги більша від визначеного для них обов'язкового платежу. Наразі обов'язковий відсоток платежу розраховується індивідуально для кожної сім'ї за

встановленою формулою і залежить виключно від доходів та кількості членів сім'ї (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Види допомоги, обчислення яких залежить від середньомісячного сукупного доходу сім'ї

Вид допомоги	Передбачена у паспорті бюджетної програми	Фактична виплата
Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям (середньомісячний розмір)	4877,8 грн	3637,2 грн
Щомісячна грошова допомога особі, яка проживає разом з інвалідом I чи II групи внаслідок психічного розладу, який за висновком лікарської комісії медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, на догляд за ним	2084,2 грн	2130,9 грн
Допомога на дітей одиноким матерям		
до 6 років	1146,8 грн	1389,1 грн
віком від 6 до 18 років	1676 грн	1773,7 грн
від 18 до 23 років	1730 грн	1613,7 грн
Тимчасова державна допомога дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме		
до 6 років	912,1 грн	936,2 грн
віком від 6 до 18 років	1137,2 грн	1149,8 грн

*Джерело: [40].

Державна соціальна допомога малозабезпеченим мала б стати основним джерелом грошових виплат для незахищених верств населення. На практиці даний вид допомоги також потребує підвищення ефективності, з наступних причин:

1. Складна правова конструкція для обрахунку надання допомоги для малозабезпеченої сім'ї. Розмір державної соціальної допомоги визначається як різниця між рівнем забезпеченості прожиткового мінімуму для сім'ї та її середньомісячним сукупним доходом. В свою чергу, рівень забезпечення прожиткового мінімуму для сім'ї обраховується за допомогою коефіцієнтів, які щорічно визначаються Законом «Про державний бюджет» [29]. Зокрема, у 2022 році рівень забезпечення прожиткового мінімуму становив: для працездатних осіб – 25% відповідного прожиткового мінімуму; для дітей: з 1 січня 2022 року – 85%, з 1 липня – 130%; для осіб, які втратили працездатність, та осіб з

інвалідністю – 100%. Таким чином, при визначенні розміру на перше місце ставиться не тільки потреба особи, а її соціально-демографічний статус [29].

Прив'язка до прожиткового мінімуму і його фактичне заниження для працездатного населення мало на меті стимулювати населення до пошуку роботи. Відповідна виплата мала носити виключно підтримуючий характер, але прив'язка до заниженого рівня прожиткового мінімуму, що передбачається законом про державний бюджет, значно скоротила покриття цією допомогою громадян.

Допомога малозабезпеченим родинам з меншою кількістю членів/ дітей є нижчою порівняно з багатодітними родинами. Розмір державної соціальної допомоги визначається як різниця між рівнем забезпечення прожиткового мінімуму для сім'ї та її середньомісячним сукупним доходом. Початкова модель допомоги передбачала, що державна підтримка в першу чергу розрахована на сім'ї з дітьми, адже в них підвищений ризик опинитись за межею бідності. Тому при обрахунку допомоги діти як члени домогосподарств мають найвищий коефіцієнт у розмірі 130% від прожиткового мінімуму. Непрацездатні особи/особи з інвалідністю обраховуються з коефіцієнтом 100%. В той же час, для працездатного населення коефіцієнт у 2022 році складав лише 25% (рис. 2.2).



Рис. 2.2. Загальна кількість осіб, які враховані при призначенні допомоги за 2022 рік*

*Джерело: [2, с. 92].

Але на практиці така конструкція призводить до зменшення рівня покриття сімей, які потребують допомоги, що є перешкодою на шляху подолання загальної бідності. Фактично, чим більше дітей є у домогосподарстві, тим на більший обсяг допомоги на одного свого члена може розраховувати родина. Грошова виплата перетворюється в допомогу для багатодітних сімей та сімей, в які входять багато осіб. Це підтверджують дані Держстату за 2022 рік [2, с. 91], коли державну допомогу для малозабезпечених отримало 663,5 родин, з яких майже третина складалась з сімей, де було 5 та більше осіб (рис. 2.3).



Рис. 2.3. Склад сімей, яким призначено допомогу, за кількістю членів сім'ї за 2022 рік*

*Джерело: [2, с. 93].

Хоча в цілому логіка такого зсуву в бік багатодітних сімей є зрозумілою (родина з двома батьками, які отримують зарплату, і більшою кількістю дітей, мають в середньому на одного члена родини менший рівень доходів, аніж родина з двома батьками та однією дитиною). В даній конфігурації розподілу допомог це призводить до того, що родини з меншою кількістю дітей, що опинились в скрутних життєвих обставинах, мають менший рівень підтримки від держави [2, с. 92].

3. Розмір допомоги малозабезпеченим навряд чи можна назвати достатнім для задоволення мінімальних потреб. У 2022 році середньомісячний розмір такої допомоги складав 3498 грн на родину, що є недостатнім для покриття потреб родини, адже це нижче фактичного розміру прожиткового мінімуму на одну особу, який грудні 2022 року становив у розмірі 4666 грн. [2, с. 94]

4. Недосконалість обрахунку середньомісячного сукупного доходу. Наприклад, при обрахунку доходу, що враховується при призначенні допомоги малозабезпеченим, враховуються доходи з дивідендів від цінних паперів, але не враховуються доходи від розміщення депозитів. Хоча по суті ці два джерела можна вважати рівноцінними доходами.

5. Частина допомог дублюють одна одну у різних формах (табл. 2.4). Наприклад, держава надає субсидію на оплату житлово-комунальних послуг, і одночасно надає пільгу на оплату ЖКП, хоча їх отримувачі різняться. За повідомленням Мінсоцполітики існує 6 різних видів пільг, які надаються на оплату ЖКП, що охоплюють категорію пільговиків. Аналогічно, законодавством передбачено і субсидію, і пільгу на придбання твердого палива і скрапленого газу.

Таблиця 2.4.

Видатки державного бюджету на оплату пільг і житлових субсидій, придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу у грошовій формі у 2022 році*

Вид субсидії та пільг	Передбачено в паспорті бюджетної програми, грн	Фактична виплата, грн
Середньомісячний розмір субсидії на оплату житлово-комунальних послуг	904,8	929,8
Середньомісячний розмір пільги на оплату житлово-комунальних послуг	461,2	456,4
Середній розмір субсидії на придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу	3326,3	3274,5
Середній розмір пільги на придбання твердого палива і скрапленого газу	1734,4	1700,5

*Джерело: [2, с. 95].

6. Несистематизованість інформації щодо права на отримання соціальних допомог. Як і у випадках з іншими групами громадян, державна допомога малозабезпечених сімей не обмежується однією грошовою виплатою. Але для того щоб мати повну картину розуміння підтримки малозабезпечених, і кандидатам на отримання такої допомоги, і експертам потрібно досліджувати велику кількість НПА, які не пов'язані між собою. Це ускладнює для громадян розуміння свої прав [2, с. 96]. Саме тому нагальним є створення реєстру державної соціальної допомоги, який дозволить зрозуміти, з одного боку, на які

види допомог та за яких умов можуть розраховувати громадяни у різних життєвих обставинах, а з іншого боку – які саме види соціальної підтримки отримує від держави відповідна особа.

Отже, малозабезпечені сім'ї та особи, яким допомога розраховується від сукупного доходу родини мають право на 16 видів допомог. Але механізм обрахунку сукупного доходу має ряд особливостей, що безпосередньо впливає на ефективність охоплення різних категорій населення. Так, допомога малозабезпеченим сім'ям є загалом єдиною, яка справді орієнтована допомогти біднішим родинам, але має надзвичайно низьке покриття домогосподарств.

Правила надання допомоги для малозабезпечених, а також допомоги на дітей потребують змін, адже наразі право на отримання такої допомоги прив'язано до законодавчо встановленого рівня прожиткового мінімуму, який, в свою чергу, є значно нижчим за фактичний рівень прожиткового мінімуму, що розраховується Мінсоцполітики. Як результат, родина, що опинилась у складних життєвих обставинах, має можливість отримати таку допомогу лише за дуже низького рівня доходів. Одним з найбільш ефективних інструментів соціальної допомоги для всіх типів отримувачів є житлова субсидія – як з точки зору її обсягу, так і з точки зору права на її отримання. Крім того, вона є найбільш всеохоплюючою: 8 із типових 10 сімей претендують на отримання субсидії.

2.2. Досвід роботи Департаменту соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради щодо надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям

Проблема малозабезпеченості впродовж останніх років є досить складною, і нинішній стан справ в економіці країни не покращує надзвичайно скрутну ситуацію, в якій опинилося населення під час воєнних дій РФ в Україні.

Через зазначені тенденції невизначеності вплив кризових явищ відчуває і такий соціальний інститут, як сім'я. Це зумовлює актуалізацію вивчення такого

явища як малозабезпеченість сімей, зокрема чинників, що призводять до малозабезпеченості.

Розглядаючи питання реалізації соціальної політики щодо надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям на місцевому рівні, спираючись на досвід і практику законодавчих і виконавчих органів державної влади Луцької міської територіальної громади, зосередимо увагу на висвітленні змісту роботи Департаменту соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради щодо надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям.

Метою діяльності Департаменту соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради є забезпечення виконання державних гарантій щодо соціального захисту населення міста. З метою забезпечення надання доступних та якісних послуг соціального характеру мешканцям міста Луцька та населених пунктів старостинських округів громади (Боголюби, Княгининок, Забороль, Жидичин, Прилуцьке) прийом громадян та надання консультацій з питань соціального захисту проводиться в зручний для них час при безпосередньому зверненні, що дає змогу позбавитись черг, скарг та невдоволення [7].

Структуру департаменту складають дванадцять відділів (рис. 2.4), фахівці яких надають доступні та якісні послуги соціального характеру мешканцям міста, адміністрація (директор та його заступники).

З метою отримання досвіду практичної діяльності нами було обрано відділ державних допомог у Департаменті соціальної та ветеранської політики м. Луцька. Функціональні обов'язки працівників відділу соціальної допомоги подаємо у табл. 2.5

Населення м. Луцьк Волинської області – 215 986 осіб (01.01.2023) мешканців. У територіальній громаді проживає 236 322 осіб. Із загальної кількості населення значну частину становить група осіб, зокрема сімей, які потребують соціальної допомоги [41].

На сьогоднішній день більше 9 500 сімей перебувають на обліку в Департаменті соціальної та ветеранської політики та понад 1 500 сімей у територіальній громаді. Дані Департаменту про динаміку кількості

малозабезпечених сімей, яким надано адресну соціальну допомогу наведено у табл. 2.6. Таким чином, щороку спостерігається висхідна динаміка кількості сімей, які потребують адресної соціальної допомоги в натуральному та грошовому вираженні.

Упродовж 2023 р. 22 741 одержувачу призначено та виплачено державних соціальних допомог на загальну суму 424 895,2 тис. грн. Сім'ям з дітьми нараховано та профінансовано допомог на суму 109 013,7 тис. грн.

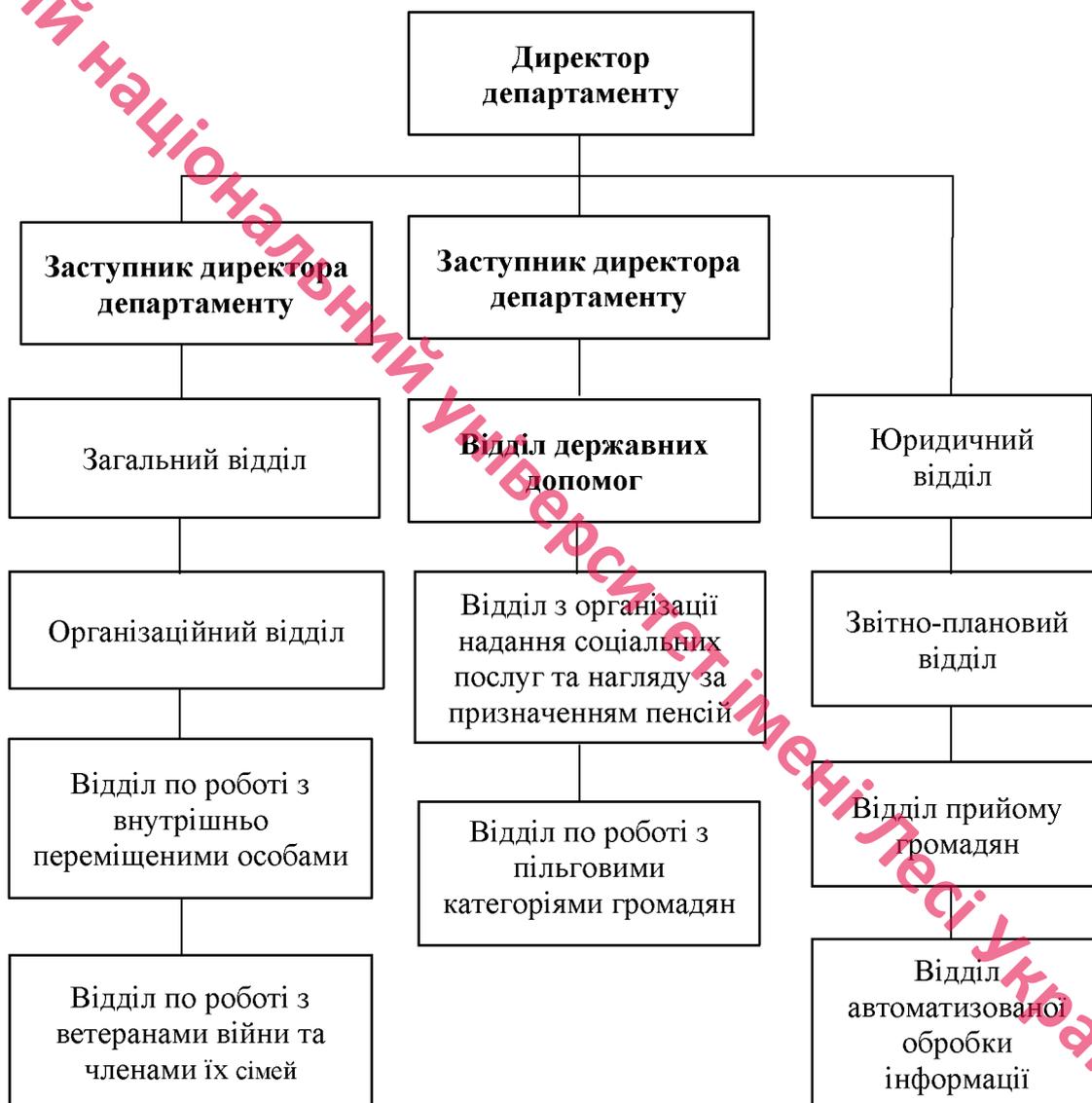


Рис. 2.4. Структура департаменту*

*Побудовано за [7].

Посадові обов'язки працівників відділу соціальної допомоги*

Відділ відповідно до покладених на нього завдань:	Сектор з прийняття рішень та з формування виплат:
Здійснює призначення державних соціальних допомог.	Проводить розрахунки допомог та перерахунки раніше призначених з використанням програмного забезпечення АСОПД/КОМТЕХ.
В межах своєї компетенції проводить розробку та експертизу нормативно-правових актів (рішень міської ради, виконавчого комітету, розпоряджень міського голови).	Формує особові справи з документів, які надійшли з відділу прийому громадян та з прийнятих рішень про призначення (відмову) допомог.
Формує особові справи з документів, які надійшли з відділу прийому громадян; проводить розрахунки розмірів допомог та перерахунки раніше призначених допомог; приймає рішення про призначення (не призначення) соціальних допомог.	Готує розпорядження про припинення виплати при виявленні фактів навмисного подання одержувачами державних допомог недостовірної інформації та з інших причин.
Припиняє виплату при виявленні фактів навмисного подання одержувачами державних допомог недостовірної інформації, визначає новий розмір допомоги.	У разі необхідності проводить перерахунок розміру раніше призначеної допомоги.
Готує та направляє особові справи, як виняток, для розгляду комісією з питань призначення державних соціальних допомог.	Видає відповідні посвідчення одержувачів державних допомог.
Розглядає в установленому порядку листи, заяви, скарги та звернення громадян, забезпечує виконання документів.	Направляє особові справи для розгляду на комісії з питань призначення державних соціальних допомог у випадках передбачених нормами чинного законодавства.
Проводить інвентаризацію особових справ осіб, які отримують державні соціальні допомоги.	Передає справи для проведення (припинення) виплати у сектор №2 та приймає повернуті справи після проведених виплат для збереження.

*Побудовано за [7].

На сьогоднішній день більше 9 500 сімей перебувають на обліку в Департаменті соціальної та ветеранської політики та понад 1 500 сімей у територіальній громаді. Дані Департаменту про динаміку кількості малозабезпечених сімей, яким надано адресну соціальну допомогу наведено у табл. 2.6. Таким чином, щороку спостерігається висхідна динаміка кількості сімей, які потребують адресної соціальної допомоги в натуральному та грошовому вираженні.

Упродовж 2023 р. 22 741 одержувачу призначено та виплачено державних соціальних допомог на загальну суму 424 895,2 тис. грн. Сім'ям з дітьми нараховано та профінансовано допомог на суму 109 013,7 тис. грн.

Динаміка малозабезпечених сімей м. Луцька, одержувачів адресної соціальної допомоги*

Найменування показника	Роки					
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Надано соціальну допомогу за звітний період (всього сімей)	2231	2552	3147	3538	4561	4580
Адресна соціальна допомога (в натур. вираженні)	1622	1710	1816	1898	2195	2976
Адресна соціальна допомога (у матеріальному вираженні)	1770	2064	2501	3211	3664	4524

*Джерело: [41].

Згідно з Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» призначено 10 137 допомог, а саме (рис. 2.4):

• одноразова допомога при народженні дитини	8402
• допомога по вагітності та пологах	820
• на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням	213
• на дітей самотнім матерям	646
• допомога при усиновленні	25
• допомога особі, яка доглядає за хворою дитиною	31

Рис. 2.4. Кількість допомог, які призначено сім'ям з дітьми*

*Побудовано за [16].

Відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» 1 998 сім'ям було призначено та виплачено допомогу на суму 47 882,8 тис. грн. Виплату допомоги, призначеної згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 02.08.2000 № 1192 «Про надання щомісячної грошової допомоги малозабезпеченій особі, яка проживає разом з особою з інвалідністю I та II групи» 576 особам профінансовано в сумі 12 653,7 тис. грн. 4083 особам було призначено та виплачено допомогу відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дитині з інвалідністю» на суму 155 770,1 тис. грн. [16].

Призначено та виплачено 163 компенсаційних виплати по догляду за особою з інвалідністю I групи або пристарілою особою старше 80-річного віку, що потребує постійного стороннього догляду, в сумі 101,8 тис. грн.

За звітний період фахівцями відділу державних допомог 1 757 сім'ям призначено допомоги відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію та з інвалідністю» (табл. 2.7):

Таблиця 2.7

Призначена допомога особам, які не мають права на пенсію та з інвалідністю*

№ з/п	Призначено допомоги	осіб
1.	Допомога на догляд одиноким особам, яким виповнилось 80 і більше років	608
2.	По втраті годувальника	324
3.	Особам з інвалідністю загального захворювання	825
4.	Разом	1757

*Побудовано за [16].

Допомог призначено на загальну суму 32 586,5 тис. грн.

У відповідності до постанови Кабінету Міністрів України від 22.02.2006 №189 «Про затвердження Порядку призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме», призначено та профінансовано тимчасову державну допомогу 81 сім'ї на загальну суму 2 251,1 тис. грн.

Сім'ю прийомним сім'ям та чотирьом сім'ям будинку сімейного типу призначена соціальна допомога та грошове забезпечення (постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 № 81 «Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною» та виплачена у сумі 3 730,2 тис. грн. [16].

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 23.09.2020 № 859 «Про затвердження Порядку подання та оформлення документів, призначення і виплати компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги з догляду на непрофесійній основі», була призначена компенсація 486 фізичним особам, які надають соціальні послуги, в сумі 4 817,6 тис. грн.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. №1098 «Про затвердження Порядку призначення тимчасової державної соціальної допомоги непрацюючій особі, яка досягла загального пенсійного віку, але не набула права на пенсійну виплату», призначена та виплачена тимчасова допомога 20 особам на суму 782,7 тис. грн.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 23.05.2012 №417 «Про затвердження Порядку встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми» за 2023 рік надійшло 2 звернення на суму 13095,00 грн.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 20.06.2018 №512 «Про затвердження Порядку надання при народженні дитини одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка», видали 11 пакунків малюка.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 29 липня 2020 р. № 744 «Деякі питання реалізації пілотного проекту з монетизації одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка» грошову компенсацію вартості одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка» призначено 1702 особам.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 30 січня 2019 року № 92 «Про затвердження Порядку відшкодування вартості послуги з догляду за дитиною до трьох років «муніципальна няня», таке відшкодування отримують 10 осіб.

1704 особам, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 13 березня 2019 року №250 «Про затвердження Порядку виплати допомоги на дітей, які виховуються у багатодітних сім'ях», призначено та виплачено допомогу в сумі 42 210,6 тис. грн. [16].

Загальну кількість різних категорій одержувачів соціальної допомоги, які відносяться до малозабезпечених сімей та суми отриманих ними виплат нами проаналізовано і занесено у табл. 2.8.

Отже, Департаментом соціальної та ветеранської політики виплачено державну соціальну допомогу 1 998 малозабезпеченим сім'ям на суму 250478,2 тис. гривень.

Виплачені державні соціальні допомоги малозабезпеченим сім'ям
у 2023 році у тис. грн.*

№ з/п	Категорії одержувачів, які відносяться до малозабезпечених сімей	Кількість одержувачів	Сума у тис. грн.
1.	Сім'ям з дітьми	1 998	47 882,8
2.	Особам з інвалідністю з дитинства та дитині з інвалідністю	4083	155 770,1
3.	Компенсаційні виплати по догляду за особою з інвалідністю I групи або пристарілою особою старше 80-річного віку, що потребує постійного стороннього догляду	163	101,8
4.	Прийомним сім'ям та сім'ям будинку сімейного типу	11	3 730,2
5.	Тимчасова державна соціальна допомога непрацюючій особі, яка досягла загального пенсійного віку, але не набула права на пенсійну виплату	20	782,7
6.	Допомога на дітей, які виховуються у багатодітних сім'ях	1704	42 210,6
Всього		7979	250478,2

*Побудовано за [16].

Крім того, у відділі проводиться робота по формуванню інформаційної бази системи персоніфікованого обліку одержувачів допомог. Протягом звітнього періоду відкрито і заповнено 380 електронних анкет одержувачів допомог. Щомісячно подається звіт до Головного управління Пенсійного фонду України в Волинській області щодо кількості одержувачів допомог та суми сплати страхових внесків. Така робота проводиться для того, щоб особам, які здійснюють догляд за дитиною до 3-х років, дитиною з інвалідністю до 18 років чи за особою з інвалідністю I групи або особам старше 80 років, які за медичним висновком потребують постійного стороннього догляду, вказаний термін був зарахований до страхового стажу. Постійно проводиться робота щодо виявлення надміру виплачених коштів, які підлягають поверненню в державний бюджет, згідно з чинним законодавством. Всього повернуто 2 161,0 тис. грн, із яких за вказаний період – 612,3 тис. грн. [16].

Створена та підтримується облікова база отримувачів державних соціальних допомог на основі автоматизованої системи обробки документації АСОПД/КОМТЕХ. Постійно надаються консультації особисто та в телефонному режимі. Спеціалісти відділу використовують наступні програмні комплекси:

електронний реєстр звернень громадян, «Е-Малятко «Допомога при народженні дитини», «Допомога на дітей, які виховуються у багатодітних сім'ях», «Е-послуга «Муніципальна няня», Монетизація одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка», програмний комплекс «Інформаційно-аналітична система «Соціальна громада», ASOPD/KOMTEX, АСКОД, ЄІССС.

Спеціалістами відділу постійно опрацьовуються рекомендації відповідно до Закону України «Про верифікацію та моніторинг державних виплат».

Упродовж звітного періоду спеціалістами відділу 3 629 одержувачам допомог підготовлено довідки про факт перебування на обліку, 1874 довідок про доходи, видано 712 посвідчень особам з інвалідністю [16].

З метою вивчення досвіду організації надання соціальних допомог малозабезпеченим сім'ям нами у березні 2024 року було проведено практичне дослідження на базі Департаменту соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради. У ході дослідження було використано такий метод емпіричного пізнання, як опитування фахівців у формі анкетування. Вибір на його користь обґрунтований тим, що цей метод має певні переваги: оперативність, можливість повною мірою використовувати індивідуальні здібності спеціаліста, відсутність тиску з боку авторитетів і в низьких витратах на експертизу. В процесі опитування використовувалась суцільна вибірка.

У якості респондентів виступили співробітники відділів, які займаються питаннями малозабезпечених сімей і зокрема секторів з прийняття рішень та формування виплат відділу державних допомог Департаменту соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради, які беруть участь в організації надання соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям у кількості 26 осіб.

Критерієм відбору респондентів був стаж роботи понад рік і відділ, у якому працює респондент. (Зразок анкети подаємо у Додатку А).

Розглянемо результати, отримані в процесі дослідження. На думку фахівців малозабезпечені сім'ї схильні до низки проблем. Найчастішою проблемою абсолютно всі експерти відзначили соціально-економічну. Це зрозуміло з характеру доходу сім'ї. Як правило, сукупний сімейний бюджет

складається з одного трудового доходу в сім'ї (58%), пенсійних або соціальних виплат, дотацій, пільг, що визначаються державою (58%), аліментів на дітей, а також допомоги друзів і родичів (63%). Крім того велика роль характеру працевлаштування, оскільки один з батьків потребує високооплачуваної роботи, близько розташованої від будинку, можливості мати вільний графік, відсутність відряджень та нічних змін. Крім соціально-економічних проблем були відзначені як такі, що найбільш часто і часто зустрічаються (26% і 34% відповідно) такі проблеми, як психолого-педагогічні, 40% опитуваних вказали, що психолого-педагогічні проблеми у малозабезпечених сімей трапляються не часто. Інші проблеми, такі як медичні та правові, більшість експертів оцінили як такі, що не часто трапляються (68% і 58% відповідно) (рис. 2.5).

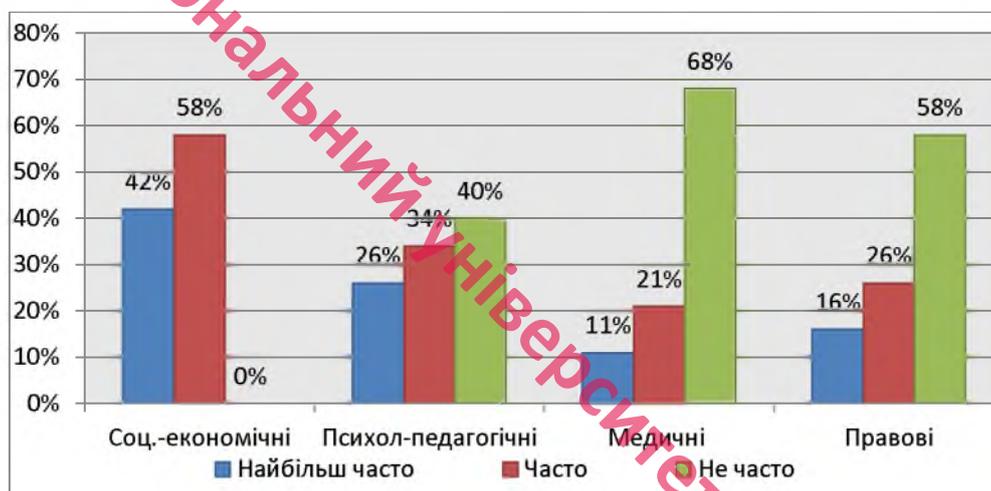


Рис. 2.5. Проблеми малозабезпечених сімей

Переважна більшість експертів – 79% відзначили зростання малозабезпечених сімей. І дійсно, згідно із статичними даними за останнє десятиліття чисельність малозабезпечених сімей зросла з 19,6% до 40%. На даний час одержувачами соціальних допомог є 7979 малозабезпечених сімей.

На питання про те, чи виникають труднощі при роботі з малозабезпеченими сім'ями, близько половини опитаних відповіли позитивно. Основними проблемами майже в однаковій кількості були відзначені: низька поінформованість малозабезпечених сімей в галузі законодавства (33%), висока емоційність одержувачів соціальних послуг (33,5%), а також недостатність часу

в одержувачів соціальних послуг, необхідного для вирішення питань, які виникають при наданні соціальних послуг (33,5%).

У межах організації надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям проводиться міжвідомча взаємодія з різними закладами. До таких закладів відносяться: Багатофункціональний центр (100%), Комплексний центр соціального обслуговування (74%), Пенсійний фонд (47%), Центр зайнятості населення (42%), а також заклади освіти, у тому випадку, якщо сім'я є багатодітною: загальноосвітні заклади (37%) та заклади дошкільної освіти (5%).

Абсолютно всі експерти наголосили, що основною формою роботи з цими установами є обмін інформацією, яка використовується при наданні соціальних допомог. Крім цього було відзначено здійснення спільних дій (заходів) у рамках реалізації індивідуальної програми отримувача соціальних допомог, здійснення спільних дій (заходів) у рамках реалізації державних програм у сфері соціального обслуговування, обмін досвідом з питань роботи з малозабезпеченими сім'ями, які потребують соціального обслуговування. Проте можна дійти висновку про те, що дані форми роботи у міжвідомчій взаємодії використовуються не дуже часто, оскільки лише 5% фахівців відзначили наявність вказаних форм.

Про присутність проблем в організації міжвідомчої взаємодії вказали 53% опитуваних. Серед них: великі тимчасові витрати на відправлення запиту та відповідь на нього (50%), дублювання запитів (25%), створення інформації у процесі її руху (25%), неповнота даних (75%).

Основними джерелами інформації про державні допомоги, які надаються Департаментом соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради, було вказано 95% респондентів соціальне оточення одержувачів соціальних допомог, а саме знайомі, друзі, сусіди. Цим, якраз і пояснюється наявність недоліків у недостовірності та неповноті інформації.

Крім того, 42% респондентів відзначили такі джерела інформації, як Інтернет, соціальні мережі, ЗМІ. Також 32% респондентів зазначили інші соціальні установи (рис. 2.6).

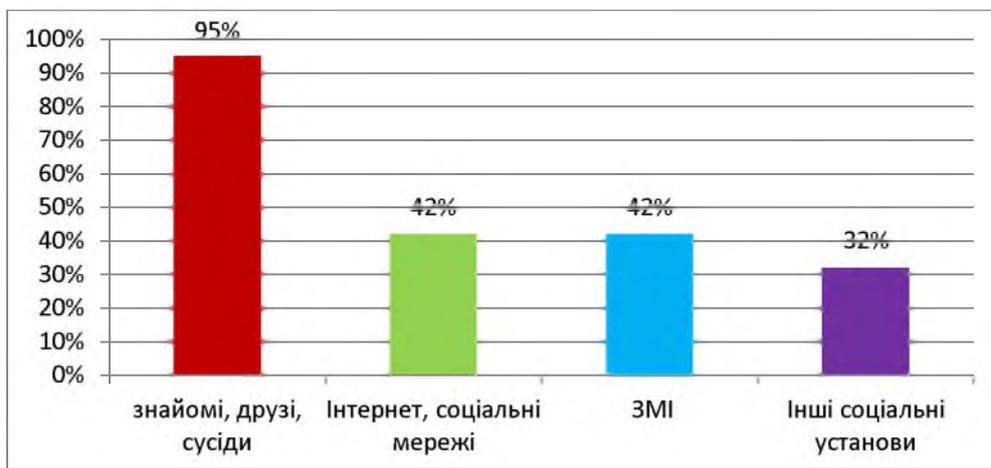


Рис. 2.6. Джерела інформування про надання державних допомог

Згідно з опитуванням окрім соціально-економічного спрямування, що реалізується в Департаменті соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради, яке проявляється у наданні екстрених невідкладних заходів, спрямованих на виживання сім'ї (36%), середньострокових заходів різного характеру, спрямованих на підтримання стабільності малозабезпеченої сім'ї (79%) довгострокових заходів різного характеру, вкладених у соціальний розвиток малозабезпеченої сім'ї та її членів (14%), реалізується правовий напрямок. Вказаний напрямок проявляється у сприянні в оформленні документів, а також у роз'ясненні законодавства за допомогою консультування.

Аналіз матеріалів експертного опитування дозволив також зробити наступні висновки щодо причин малозабезпеченості, типів малозабезпечених сімей, їх основних соціальних проблем та актуальних напрямів діяльності Департаменту щодо їх соціального забезпечення.

Так, до основних причин малозабезпеченості сімей у м. Луцьку, на думку, експертів можна віднести: низький рівень заробітної плати – 30% експертів; відсутність мотивації до працевлаштування – 25%; збільшення частки утриманського навантаження – 20%; відсутність власного житла та погіршення фізичного стану по 10%; 5% експертів вбачають причину безробіття.

Експерти виділили найпоширеніші типи малозабезпечених сімей у Луцькій територіальній громаді: багатодітні, неповні, опікунські, сім'ї з дітьми до 18 років, які мають у складі інваліда, сім'ї групи ризику, проблемні та кризові.

Щодо м. Луцька, то більшість експертів дійшли висновку, що очевидним вважається переважання перших чотирьох з перелічених вище типів і виділили основні причини.

Зазначені респондентами специфічні причини ведуть до розрізнення в особливостях малозабезпечених сімей: більшість мають неофіційне працевлаштування, тому що виникають великі проблеми під час пошуку гідної офіційної роботи; внаслідок довгих та марних пошуків виникає небажання шукати роботу, апатичний стан; раннє одруження веде до зростання кількості розлучень, оскільки у ранньому віці ще не склалося правильного розуміння значущості інституту сім'ї.

Крім цього, опитані відзначили найбільш гострі для малозабезпечених сімей Луцька соціальні проблеми: ситуація на ринку праці (30,8%), відсутність власного житла (30,8%); безробіття (15,4%); високі тарифи на ЖКП (12,3) та низький рівень заробітної плати (10,7).

Найбільш актуальними напрямками діяльності Департаменту соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради, а особливо відділу надання соціальних допомог малозабезпеченим сім'ям, на думку експертів, є: сприяння в отриманні фінансової підтримки – 53,8%; укладення соціальних контрактів – 15,4%; надання натуральної допомоги – 15,4%; надання сприяння у зборі документів для оформлення пільг і виплат – 7,7%; надання психологічної допомоги – 7,7%. Для надання допомоги малозабезпеченим сім'ям є певний алгоритм, який подаємо на рис. 2.7.

У Департаменті соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради малозабезпеченими сім'ями займаються такі відділи [14]: відділ по роботі з внутрішньо переміщеними особами; відділ з організації надання соціальних послуг та нагляду за призначенням пенсій; відділ по роботі з пільговими категоріями громадян; відділ автоматизованої обробки інформації; відділ державних допомог (сектор з прийняття рішень; сектор з формування виплат);

100% респондентів відзначили, що у своїх відділах під час роботи з малозабезпеченими сім'ями співробітники Департаменту соціальної та

ветеранської політики Луцької міської ради виконують забезпечувальну функцію.



Рис. 2.7. Алгоритм надання допомоги малозабезпеченим сім'ям

У процесі здійснення роботи з малозабезпеченими сім'ями установа соціального захисту населення взаємодіє з різними установами та організаціями, причому при виборі тієї чи іншої організації для взаємодії беруться до уваги причини виникнення ситуації зниження чи повної відсутності доходів, саме при виявленні чинників, які зумовлюють проблему та опис поточної ситуації загалом відбувається вибір установи для співпраці: Пенсійний фонд, Центр зайнятості, комерційні організації та ін. [7].

Варто зазначити, що саме при комплексному баченні ситуації відбувається ефективна взаємодія клієнта з фахівцем, при цьому зростає кількість вирішених проблем та якість наданої допомоги, а, отже, все більшої значимості набувають, відзначені респондентами переваги існуючої системи соціального захисту малозабезпечених сімей у Департаменті соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради, які відображено нами на діаграмі рис. 2.8. Також при аналізі думки експертів було виявлено значущість місцевих програм та проектів, які враховують регіональну специфіку малозабезпечених сімей: програма «Сприяння», соціальний договір, регіональний материнський капітал [7]. Проте, аналізуючи переваги та великий обсяг одержувачів допомоги, існують і напрями, які потребують оптимізації, про що свідчить зростання кількості малозабезпечених сімей. На думку респондентів це: 1) недостовірні відомості

громадян про доходи – 33,3%; 2) недостатність повноважень для перевірки відомостей – 20%; 3) недостатня поінформованість населення про свої права – 20%; 4) недостатнє фінансування – 12,5%; 5) недоліки у законодавстві – 14,2 %.



Рис. 2.8. Переваги соціального захисту малозабезпечених сімей у Департаменті соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради

Шляхи вирішення та кардинальної зміни положення малозабезпечених сімей вкрай необхідні, оскільки питання малозабезпеченості, зокрема для Луцької територіальної громади є досить важливими та актуальними, на думку експертів, такі заходи найбільш ефективні для усунення окремих проблем у системі надання соціальних допомог малозабезпеченим сім'ям: запровадження регулювання достовірності інформації від осіб, які звертаються за допомогою (32%); внесення корективів до статуту закладу, зокрема про посадові обов'язки фахівців із надання соціальних допомог (28%); підвищення поінформованості населення про свої права (12%); створення єдиної інформаційної бази, що містить всю необхідну інформацію для малозабезпечених сімей (19%); перегляд питань про можливість безкоштовного перенавчання (9%).

Аналіз організації надання державних допомог малозабезпеченим сім'ям за допомогою аналізу документів та опитування фахівців у формі анкетування показав, що надання державних допомог малозабезпеченим сім'ям реалізується ефективно, проте існують певні недоліки: 1. Низька правова обізнаність отримувачів державних соціальних допомог, а саме малозабезпечених сімей у сфері соціальних гарантій, які реалізуються відділами Департаменту соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради. 2. Наявність декількох пакетів

документів для різних соціальних послуг і, як наслідок, велика кількість особових справ на одного отримувача соціальних допомог. 3. Нестача часу у багатодітних та неповних малозабезпечених сімей необхідного для вирішення питань, які виникають у процесі надання соціальних допомог.

Вказані прогалини ускладнюють організацію отримання державної соціальної допомоги. У зв'язку з переліченими вище недоліками в організації надання державної соціальної допомоги відділами Департаменту соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради варто розробити деякі рекомендації з її покращення:

1. Оптимізувати сайт Департаменту соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради, додавши вкладки з найменуванням соціальних послуг, що надаються малозабезпеченим сім'ям та переліком документів, необхідним для отримання даних соціальних послуг.

2. Оптимізувати процес прийому документів та формування особових справ на призначення та виплату допомоги і виплат. Дана рекомендація полягає у створенні переліку документів, який поєднує пакети документів необхідних при отриманні: одноразової допомоги при народженні, щомісячної допомоги з догляду за дитиною до досягнення віку півтора року, щомісячної допомоги на дитину до досягнення нею віку 16 років (у тому числі допомоги у підвищеному розмірі) на дітей одиноких матерів, допомоги у підвищеному розмірі на дітей, батько яких ухиляються від сплати аліментів), щомісячної грошової виплати вагітним жінкам, щомісячної грошової виплати матерям дітей до трьох років, щомісячна допомога на дитину військовослужбовця, який проходить військову службу за призовом, одноразова допомога вагітній дружині військовослужбовця, який проходить військову службу за призовом.

3. Крім того, вказані рекомендації дозволяють вирішити ще одну проблему пов'язану з нестачею часу в одержувачів соціальних допомог для вирішення питань, що виникають у процесі їх надання.

4. Позачергова перевага під час прийому та консультації представників малозабезпечених сімей з малолітніми дітьми – ще одна рекомендація, яка

дозволить вирішити проблему пов'язану з нестачею часу в отримувачів соціальних допомог для вирішення питань, що виникають у процесі надання послуг.

5. Створення розважальних куточків для малолітніх дітей, яких нема з ким залишити.

6. Первинна профілактика виникнення малозабезпеченості у вигляді семінарів з урахуванням загальноосвітніх закладів.

Варто узагальнити, що організація надання соціальних допомог малозабезпеченим сім'ям в Департаменті соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради є ефективною, проте існують деякі недоліки описані вище. Усунення недоліків можливе при застосуванні розроблених нами рекомендацій.

Таким чином, вивчення досвіду надання державних допомог малозабезпеченим сім'ям є досить широкою сферою досліджень, яка в останній час все більше підтверджує свою актуальність і значущість. Зростання матеріальних проблем населення, зокрема сімей, є помітним аспектом зниження рівня соціалізації всього населення, ця проблема охоплює загалом усе суспільство і потребує якнайшвидшого вирішення, яке можливе при перегляді способів та методів надання допомоги.

2.3. Практичні рекомендації щодо підвищення якості надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям

Державна політика соціального захисту населення потребує удосконалення та результативних змін у багатьох аспектах. Так, ґрунтовного і комплексного реформування потребує система соціальних допомог малозабезпечених сімей.

Варто зазначити, що державна соціальна допомога малозабезпеченим мала б стати основним джерелом грошових виплат для незахищених верств населення. Але на практиці даний вид допомоги також потребує підвищення ефективності, з наступних причин: 1. Складна правова конструкція для

обрахунку надання допомоги для малозабезпеченої сім'ї. 2. Допомога малозабезпеченим родинам з меншою кількістю членів/ дітей є нижчою порівняно з багатодітними родинами. Грошова виплата перетворюється в допомогу для багатодітних сімей та сімей, в які входять багато осіб. 3. Розмір допомоги малозабезпеченим навряд чи можна назвати достатнім для задоволення мінімальних потреб. 4. Недосконалість обрахунку середньомісячного сукупного доходу. 5. Частина допомог дублюють одна одну у різних формах. 6. Несистематизованість інформації щодо права на отримання соціальних допомог [2, с. 105].

Як і у випадках з іншими групами громадян, державна допомога малозабезпечених сімей не обмежується однією грошовою виплатою. Але для того щоб мати повну картину розуміння підтримки малозабезпечених, і кандидатам на отримання такої допомоги, і експертам потрібно досліджувати велику кількість нормативно-правових актів, які не пов'язані між собою. Це ускладнює для громадян розуміння своїх прав. Саме тому нагальним є створення реєстру державної соціальної допомоги, який дозволить зрозуміти, з одного боку, на які види допомог та за яких умов можуть розраховувати громадяни у різних життєвих обставинах, а з іншого боку – які саме види соціального захисту отримує від держави відповідна особа.

Крім того, внаслідок війни окремі відносно благополучні категорії домогосподарств опинилися за межею бідності, водночас ті групи, що перебували за межею бідності до війни, опинилися у зоні крайньої бідності, на межі виживання. Додатково до різкого збільшення масштабів бідності, війна спричинила й додатковий багатовимірний вплив. Економічний спад призведе до погіршення або стагнації існуючих тенденцій бідності. Руйнівні наслідки бойових дій та втрата доходів торкнулися багатьох категорій населення, проте статистичні дані демонструють, що вплив на малозабезпечені сім'ї є найбільш критичним [9].

Тому, з метою подолання руйнівного впливу війни на ситуацію з бідністю малозабезпечених сімей рекомендуємо нижченаведені заходи.

1. Послідовне застосування заходів надання гуманітарної допомоги, у тому числі й грошової, є необхідним для пом'якшення впливу війни на найбільш вразливі малозабезпечені сім'ї. Ці заходи слід узгодити з пріоритетами та строками реалізації більш масштабних програм, особливо спрямованих на забезпечення макроекономічної стабільності та післявоєнного відновлення.

2. Заходи соціального захисту, зокрема виплата грошової допомоги, слід спрямувати на найбільш уразливі групи громадян, зокрема на малозабезпечені сім'ї. При цьому забезпечити максимально можливі рівні автоматизації процесів реєстрації та верифікації, а також прозорість, підзвітність та публічність напрямків використання бюджетних коштів на соціальні цілі на всіх рівнях державного управління.

3. Лише монетарної політики буде недостатньо для подолання бідності та нівелювання її негативного впливу на малозабезпечені сім'ї – обґрунтована та орієнтована на дітей фінансово-бюджетна політика, включно з бюджетними програмами на соціальний захист та соціальне забезпечення, має слугувати підґрунтям для пошуку джерел їх фінансування та визначення дієвих засобів до існування і заохочення споживчого попиту. Рекомендується поєднати грошові виплати з оновленими механізмами надання комплексних послуг соціального захисту на місцевому рівні.

4. Доки триває війна, критично важливим є недопущення значного зниження купівельної спроможності населення. Це може сповільнювати економіку споживчого сектору, що збільшуватиме негативні наслідки для всієї економічної системи.

Проте, головний негативний наслідок – це зниження якості життя населення, що особливо небезпечно для малозабезпечених сімей, насамперед, дітей у таких сім'ях. Необхідно вчасно проводити індексацію соціальних виплат, визначити економічно обґрунтований рівень соціальних гарантій та мінімумів [40].

При цьому важливо не допускати значного зсуву доходів малозабезпечених сімей від надходжень від зайнятості у бік соціальних

трансфертів, оскільки існує загроза поширення утриманських настроїв, що може призвести до зниження економічної активності населення та життєвої активності взагалі. Разом з тим, матеріальне становище малозабезпечених сімей значною мірою залежить від доходів від зайнятості, а зменшення їх частки в доходах домогосподарств сприятиме підвищенню ризиків бідності дітей у малозабезпечених сім'ях. Для того, щоб запобігти ризику збільшення залежності від соціальних трансфертів, слід провести додатковий економічний аналіз/моделювання з метою виявлення чинників зменшення чисельності економічно активного населення та розробки дієвих превентивних механізмів на середньострокову та довгострокову перспективу.

5. В Україні існує нагальна потреба в оцінці масштабів бідності. Це вимагає вирішення питань збору репрезентативних дезагрегованих за різними критеріями та ознаками даних щодо розміщення, доходів та умов життя малозабезпечених сімей у воєнний період.

6. Враховуючи відсутність можливості проведення стандартних державних вибірових обстежень малозабезпечених сімей, зокрема ОУЖД, доцільною є організація та проведення в Україні у 2024 та 2025 роках щоквартального репрезентативного обстеження соціально-економічного стану малозабезпечених сімей, за результатами якого будуть отримані дані, необхідні, серед іншого, для моніторингу бідності, умов життя малозабезпечених сімей та оцінки ефективності соціальних програм з метою своєчасного визначення напрямків та механізмів їх вдосконалення [9].

Отже, перед Україною поставлено важливе завдання запровадити систему соціальних допомог малозабезпечених сімей. Це потребує змін у баченні проведення реформ, які не мають бути епізодичними змінами окремих напрямів і сфер, а мають відбуватися комплексно та системно, що дозволить сформувати нову систему соціального захисту якісно вищого рівня, яка сприятиме подоланню бідності серед малозабезпечених сімей.

ВИСНОВКИ

У результаті виконаної роботи нами зроблено такі висновки.

1. Визначено сутнісне поняття малозабезпеченої сім'ї і встановлено, що «малозабезпеченість» означає стан рівня життя, коли доходи не перевищують офіційно встановленого рівня засобів існування. Малозабезпеченість сім'ї як соціально-економічна проблема це, перш за все, недостатність матеріальних ресурсів для задоволення економічних і соціальних потреб людини. У контексті соціальної роботи як наряду реалізації соціальної політики, перш за все, повинні вирішуватись завдання подолання різних варіантів малозабезпеченості, недостатності задоволення таких потреб людини (в їжі, одязі, житлі, лікуванні), які пов'язані з перспективами її існування.

2. Розкриття соціальної допомоги як складової соціального захисту малозабезпечених сімей показало, що соціальна допомога забезпечує мінімальний рівень підтримки доходів сімей, які живуть у бідності. Вона надається у вигляді підтримки чи у формі прямих грошових виплат, або через різноманітні пільги в натуральній формі (наприклад, субсидії на житло). Соціальна допомога зміцнює купівельну спроможність бідних сімей і підвищує їх матеріальний рівень життя. Відтак, соціальна допомога є важливою складовою та засобом соціального захисту неблагополучних родин, що забезпечує пом'якшення масштабів їх соціально-економічної нерівності.

3. Проаналізовано зарубіжний досвід надання соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям і встановлено, що у соціальній політиці між зарубіжними країнами існують чималі відмінності, однак, матеріальна підтримка сімей з дітьми є її важливою частиною. На основі досвіду країн зарубіжжя можна виділити такі основні форми соціальної підтримки малозабезпечених сімей як: надання субсидій, виплат, підтримка материнства та дитинства. У всіх країнах сімейна політика реалізується не ідентично, і надання соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям здійснюється у різних формах і видах. Це пов'язано з неоднаковим рівнем соціально-економічного розвитку місцевості, політикою,

демографічними, кліматичними та багатьма іншими умовами. Сімейна політика цих держав спрямована на максимальне охоплення малозабезпечених сімей, які потребують соціальної допомоги, а це дає гарантії гідного рівня життя сім'ї в кожній країні.

4. З'ясовано порядок призначення та виплат державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям в Україні і встановлено, що вказані сім'ї мають право на 16 видів допомог, але механізм обрахунку сукупного доходу має ряд особливостей, що безпосередньо впливає на ефективність охоплення різних категорій населення. Допомога малозабезпеченим сім'ям є єдиною, яка фактично орієнтована допомогти біднішим родинам, але має надзвичайно низьке покриття домогосподарств. Родина, опинившись у складних життєвих обставинах, має можливість отримати таку допомогу лише за дуже низького рівня доходів. Одним з найбільш ефективних інструментів соціальної допомоги для всіх типів отримувачів є житлова субсидія.

5. Вивчено досвід роботи Департаменту соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради щодо надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям і з'ясовано, що в Луцькій територіальній громаді спостерігається висхідна динаміка сімей, які потребують адресної соціальної допомоги в натуральному та грошовому вираженні. Упродовж 2023 року одержувачам, у кількості понад 22 740 осіб, призначено та виплачено державних соціальних допомог на загальну суму 424 895,2 тис. грн. Сім'ям з дітьми нараховано та профінансовано допомог на суму 109 013,7 тис. грн. Призначено та виплачено допомогу 1 998 малозабезпеченим сім'ям на суму 47 882,8 тис. грн.

Опитування фахівців Департаменту показало, що найбільш поширеними типами малозабезпечених сімей в Луцькій територіальній громаді є багатодітні, неповні та опікунські, сім'ї з дітьми до 18 років, які мають у своєму складі інваліда. Основними проблемами малозабезпечених сімей є соціально-економічні (42%), вторинними: психолого-педагогічні (26%); медичні (11%); правові (16%). Крім цього, опитані відзначили найбільш гострі для

малозабезпечених сімей соціальні проблеми: ситуація на ринку праці (30,8%); відсутність власного житла (30,8%); безробіття (15,4%); високі тарифи на ЖКП (12,3) та низький рівень заробітної плати (10,7).

Аналіз організації надання державних допомог малозабезпеченим сім'ям за допомогою аналізу документів та опитування фахівців у формі анкетування показав, що надання державних допомог малозабезпеченим сім'ям реалізується ефективно. Перевагами існуючої системи надання державних допомог у Департаменті є: сприяння в отриманні фінансової підтримки (53,8%); укладення соціальних контрактів (15,4%); надання натуральної допомоги (15,4%); сприяння у зборі документів для оформлення пільг і виплат (7,7%); надання психологічної допомоги (7,7%). Проте існують певні недоліки, зокрема: 1) недостовірні відомості громадян про доходи (33,3%); 2) недостатність повноважень для перевірки відомостей (20%); 3) недостатня поінформованість населення (20%); 4) недостатнє фінансування (12,5%); 5) недоліки законодавства (14,2%).

6. Розроблено практичні рекомендації для підвищення якості надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям. Вони стосуються реформування і запровадження нової системи надання соціальних допомог малозабезпеченим сім'ям. Ці зміни мають відбуватися комплексно і системно, що сприятиме подоланню бідності серед малозабезпечених сімей.

Для підвищення якості надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям в Департаменті соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради необхідно: оптимізувати сайт Департаменту, додавши вкладки з найменуванням соціальних допомог, які надаються малозабезпеченим сім'ям та переліком документів, необхідних для їх отримання; підвищувати поінформованість населення про їх права; забезпечити регулювання достовірності інформації від осіб, які звертаються за допомогою; оптимізувати процес прийому документів та формування особових справ на призначення і виплату соціальної допомоги. Вказані рекомендації сприятимуть перегляду способів і методів надання соціальної допомоги та ефективного вирішенню актуальних питань у системі соціального захисту малозабезпечених сімей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієнко І. С. Правове регулювання державних соціальних допомог малозабезпеченим особам в Україні : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.05. Львів, 2010. 18 с.
2. Белова І. М., Семенишена Н. В. Суть, основні напрями та функції соціального захисту населення. *Подільський вісник : сільське господарство, техніка, економіка*. Випуск 34. 2021. С. 92-107.
3. Болотіна Н. Б. Право людини на соціальне забезпечення в Україні : проблема термінів і понять. *Право України*. 2000. №4. С. 35-39.
4. Бориченко К. В. Соціальний захист сімей з дітьми за законодавством України : монографія. Одеса : Фенікс, 2015. 302 с.
5. Великий енциклопедичний юридичний словник. Друге видання, переробл. і допов. /за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Юридична думка, 2012. 1020 с.
6. Великсар Т. І. Державна соціальна допомога як елемент системи соціального захисту населення : реалії та перспективи удосконалення. *Економіка та держава*. 2015. №12. С. 100-103.
7. Види послуг. Департамент соціальної політики Луцької міської ради Волинської області. URL : <http://www.social.lutsk.ua/poslugy.php> (дата звернення : 29.05.2024 р.)
8. Горянська С. В. Фінансове забезпечення соціального захисту населення. *Фінанси України*. 2001. №6. С. 87–95.
9. Давидюк О. О. Адресна соціальна допомога як складник соціальної політики: теоретичні та методологічні підходи. URL: <http://cpsr.org.ua/ind.com>. (дата звернення: 18.03.2024).
10. Дідківська К. В. Актуалізація ролі соціально-етичного маркетингу в сучасних умовах господарювання. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. №9 (99). С. 102–107.

11. Деякі питання виплати державної соціальної допомоги: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 липня 2020 року № 632. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/632-2020-%D0%BF>. (дата зверн: 9.04.2024).

12. Деякі питання сприяння економічній самостійності малозабезпечених сімей: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2021 р. № 397. URL: <http://surl.li/uhcdr> (дата звернення: 20.03.2024).

13. Довідник «Соціальна політика Швеції». URL: https://dovidnuk.ua/socialna_polituka_shvecii/// (дата звернення: 19.03.2024).

14. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. (Док. ООН/PES/217A). Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015

15. Закон України: Про прожитковий мінімум №966-XIV, редакція від 20.01.2018. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14>. (дата зверн : 12.03.2024).

16. Звіт про роботу департаменту соціальної політики Луцької міської ради протягом 2023 року від 25.01.2024 м. Луцьк : Державні соціальні допомоги. URL: <https://www.lutskrada.gov.ua/documents/>. (дата звернення : 17.04.2024).

17. Зіммель Г. Філософія грошей. 2019. Наука, 667 с. URL: <http://surl.li/uhced>

18. Зюзін В. О. Зарубіжний досвід фінансування соціальних програм. Ефективна економіка. 2019. №9. URL : <http://surl.li/uhcdx>

19. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <http://surl.li/uhcdz> (дата звернення: 23.03.2024).

20. Кремська Н. Я. Зарубіжний досвід надання соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям. *Збірник наукових праць студентів: Науковий пошук молодих дослідників*. № 4. 2024. Полтава : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2024. С. 273-279.

21. Мішина С. В., Мішин О. Ю. Міжнародний досвід надання соціальних виплат. *Ефективна економіка*. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/10_2021

22. Москаленко В. В. Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави. *Наукові записки Нац. ун-ту «Києво-Могилян. Академія»*. 2003. Т. 21. С. 41–44.

23. Нормативно-правові документи. Департамент соціальної політики Луцької міської ради. URL: <http://surl.li/uhcek> (дата звернення : 21.03.2024).

24. Потабенко Л. В. Малозабезпеченість як вид соціального ризику. *Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції науковців, юристів та аспірантів. 24-25 квітня 2019 р.* Северодонецьк : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2019. 156 с.

25. Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям. Безоплатна правова допомога. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php> (дата звернення: 15.03.2024).

26. Постанова Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання окремих видів грошової допомоги, пільг і житлових субсидій від 18 квітня 2023 р. №340. <http://surl.li/uhceq> (дата звернення: 24.02.2024).

27. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення: 23.02.2024).

28. Про внесення змін до деяких законів України щодо підвищення соціальних гарантій для окремих категорій осіб : Закон України від 02 червня 2020 року № 646-IX. URL: <http://surl.li/uhcew> (дата звернення: 28.02.2024).

29. Про державний бюджет України: Закон України від 2 грудня 2021 року № 1928-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2022. №3. Ст.12.

30. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України від 1 червня 2000 року №1768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 25.03.2024).

31. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2003 року № 250 . URL: <http://surl.li/uhcez> (дата звернення: 24.02.2024).

32. Реут А. Г. Система державної соціальної допомоги в Україні : сучасні виклики та вплив на бідність. *Демографія та соціальна економіка.* 2015. №1(23). С. 44-53

33. Сіленко А. О, Коляденко В. А. Соціальна держава : тернистий шлях до визнання. Світовий досвід і перспективи України : монографія. Київ : [б.в.], 2002. 357 с.

34. Синьова Л. М. Проблеми законодавчого забезпечення соціальних допомог в умовах євроінтеграції України. URL: <https://www.google.com/url>. (дата звернення: 22.03.2024).

35. Скуратівський В., Палій О., Лібанова Е. Соціальна політика. Київ : Вид-во УАДУ, 2003. 265 с.

36. Єлосаренко К. В., Садовенко М. М. Соціальна політика ЄС : сучасні виклики і перспективи. *Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет*; редкол. : О. В. Ярощук (голов. ред.) та ін. Том 27. 2019. №1. Тернопіль : Економічна думка. С. 80-90.

37. Сокол М. В. Малозабезпеченість як один із юридичних фактів виникнення відносин по соціальній допомозі. *Юрист України*. 2013. №2(23). С. 115-118.

38. Сокол М. В. Поняття та критерії малозабезпеченості. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-1. С. 179-183.

39. Соціальний захист населення України: навчальний посіб. / І. Ф. Гнибіденко та ін.; за заг. ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. Київ : Фенікс, 2010. 212 с.

40. Соціальний звіт за 2022 рік. МСПУ. Київ: 2023 р. URL: <http://www.msp.gov.ua/timeline/Zviti.html>. (дата звернення: 29.02.2024).

41. Соціальні програми. Департамент соціальної політики Луцької міської ради. URL : <http://www.social.lutsk.ua/mprogram> (дата звернення : 28.04.2024).

42. Спікер П. Соціальна політика: теми та підходи. Київ : Фенікс, 2000. 400 с.

43. Сташків Б. І. Право соціального забезпечення. Загальна частина : навчальний посібник. Чернігів : ПВК «Десна», 2016. 692 с.

44. Стичинський Б. Право соціального забезпечення : проблеми становлення і розвитку. *Право України*. 2002. №6. С. 86-87.

45. Стрепко В. Л. Щодо визначення ризиків допомог за правом соціального забезпечення. *Вісник Львів. ун-ту. Сер. Юрид.* 2004. Вип. 40. С. 306-312.

46. Тарасенко В. С. Поняття та види соціальних допомог. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2014 №2/2. С. 117-121.

47. Туленков М. В. Соціальний захист у соціологічному вимірі : монографія. Київ : ІПКДСЗУ, 2011. 168 с

48. Ярошенко О. М. Проблеми забезпечення конституційного права громадян на достатній життєвий рівень. *Проблеми законності*. 2019. №145. С. 106-117.

49. Кремська. Зарубіжний досвід надання соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям. *Науковий пошук молодих дослідників*. 2024. №4. С. 273–280

50. Bahle T, Pfeifer M, Wendt C. Social care. In : Castles FG, Leibfried S, Lewis J, et al., editors. *The Oxford Handbook of the Welfare State*. Oxford : University Press ; 2019. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6318923/>.

51. Leisering L.10 Towards a Theory of Social Assistance Get access Arrow. 2018. URL: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198754336.003.0010>.

52. Luhmann N. *Beobachtungen der Moderne*. Opladen : Westdeutsche Verlag, 2016. 220 s.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА

***Вітаю!** Дайте відповідь, будь ласка, на кілька запитань. Опитування анонімне, всі дані будуть використовуватися в узагальненому вигляді. Ваша думка для нас є дуже важливою.*

1. Вкажіть, будь-ласка, до яких, на Вашу думку, проблем найбільш схильні малозабезпечені сім'ї?

- 1) соціально-економічні;
- 2) психолого-педагогічні;
- 3) медичні;
- 4) правові.

2. Чи помітили ви тенденцію до збільшення малозабезпечених сімей?

- 1) так;
- 2) ні.

3. Які у вас виникають труднощі при роботі з малозабезпеченими сім'ями?

- 1) низька поінформованість в галузі законодавства;
- 2) висока емоційність одержувачів соціальних послуг;
- 3) недостатність часу.

4. З якими установами проводиться Департаментом міжвідомча взаємодія?

- 1) Багатофункціональний центр;
- 2) Комплексний центр соціального обслуговування;
- 3) Пенсійний фонд;
- 4) Центр зайнятості населення;
- 5) Загальноосвітні заклади;
- 6) Заклади дошкільної освіти.

5. Які основні форми роботи з цими установами?

- 1) обмін інформацією;

2) спільні дії (заходи) у рамках реалізації індивідуальної програми отримувача соціальних допомог;

3) спільні дії (заходи) у рамках реалізації державних програм у сфері соціального обслуговування;

4) обмін досвідом з питань роботи з малозабезпеченими сім'ями, які потребують соціального обслуговування.

6. Які, на вашу думку, проблеми присутні в організації міжвідомчої взаємодії?

1) великі тимчасові витрати на відправлення запиту та відповідь на нього;

2) дублювання запитів;

3) спотворення інформації у процесі її руху;

4) неповнота даних.

7. Які основні джерела інформації про державні допомоги, які надаються Департаментом одержувачам соціальних допомог?

1) соціальне оточення одержувачів соціальних допомог, а саме: знайомі, друзі, сусіди;

2) Інтернет;

3) соціальні мережі;

4) ЗМІ;

5) соціальні установи.

8. Які, на вашу думку, основні напрямки реалізації Департаментом соціальної політики?

1) надання екстрених невідкладних заходів, спрямованих на виживання сім'ї;

2) надання середньострокових заходів різного характеру, спрямованих на підтримання стабільності малозабезпеченої сім'ї;

3) надання довгострокових заходів різного характеру, вкладених у соціальний розвиток малозабезпеченої сім'ї та її членів (14%);

4) сприяння в оформленні документів;

- 5) роз'яснення законодавства за допомогою консультування.

9. Вкажіть, будь-ласка, які на вашу думку, основні причини малозабезпеченості сімей?

- 1) низький рівень заробітної плати;
- 2) відсутність мотивації до працевлаштування;
- 3) збільшення частки утриманського навантаження;
- 4) відсутність власного житла;
- 5) погіршення фізичного стану;
- 6) безробіття.

10. Найпоширенішими типами малозабезпечених сімей, на вашу думку, є:

- 1) багатодітні;
- 2) неповні;
- 3) опікунські;
- 4) сім'ї з дітьми до 18 років, які мають у складі інваліда;
- 5) сім'ї групи ризику;
- 6) проблемні;
- 7) кризові.

11. Відзначте найбільш гострі для малозабезпечених сімей соціальні проблеми:

- 1) ситуація на ринку праці;
- 2) відсутність власного житла;
- 3) безробіття;
- 4) високі тарифи на ЖКП;
- 5) низький рівень заробітної плати.

12. Які, на вашу думку, напрями діяльності соціальної захисту малозабезпечених сімей, є найбільш актуальними?

- 1) сприяння в отриманні фінансової підтримки;
- 2) укладення соціальних контрактів;
- 3) надання натуральної допомоги;

- 4) надання сприяння у зборі документів для оформлення пільг і виплат
- 5) надання психологічної допомоги.

13. Які функції під час роботи з малозабезпеченими сім'ями ви виконуєте у своїх відділах? _____

14. Чи взаємодіє Департамент соціального захисту з іншими установами та організаціями? Якщо так, то з якими? _____

15. Відзначте переваги існуючої системи соціального захисту малозабезпечених сімей.

- 1) доступність допомоги;
- 2) можливість покращення матеріального становища;
- 3) широке застосування натуральної допомоги;
- 4) сприяння працевлаштуванню.

16. Чи важливими, на вашу думку, є місцеві програми та проекти, які враховують регіональну специфіку малозабезпечених сімей? _____

17. При постійному зростанні кількості малозабезпечених сімей, які, на вашу думку, напрями потребують оптимізації?

- 1) недостовірні відомості громадян про доходи;
- 2) недостатність повноважень для перевірки відомостей;
- 3) недостатня поінформованість населення про свої права;
- 4) недостатнє фінансування;
- 5) недоліки у законодавстві.

18. Які, на вашу думку, заходи є найбільш ефективними для усунення проблем у системі соціального захисту малозабезпечених сімей? _____

Спасибі.

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Міністерства соціальної
політики України
30.10.2023 № 413-Н

**ТИПОВА ІНФОРМАЦІЙНА КАРТКА
адміністративної послуги**

«Призначення державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям»

(найменування суб'єкта надання адміністративної послуги та / або центру надання адміністративних послуг)

Інформація про суб'єкт надання адміністративної послуги та / або центр надання адміністративних послуг		
1	Місцезнаходження	<i>Зазначається місцезнаходження суб'єкта надання адміністративної послуги та / або центру надання адміністративних послуг</i>
2	Інформація щодо режиму роботи	<i>Зазначається режим роботи суб'єкта надання адміністративної послуги та / або центру надання адміністративних послуг</i>
3	Телефон / факс, електронна адреса, офіційний веб-сайт	<i>Зазначається телефон / факс, електронна адреса, офіційний веб-сайт суб'єкта надання адміністративної послуги та / або центру надання адміністративних послуг</i>
Нормативні акти, якими регламентується надання адміністративної послуги		
4	Закони України	Закон України „Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям” від 01.06.2000 № 1768-III
5	Акти Кабінету Міністрів України	Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24.02.2003 № 250 (далі – Порядок), постанова Кабінету Міністрів України від 22.07.2020 № 632 „Деякі питання виплати державної соціальної допомоги”
6	Акти центральних органів виконавчої влади	Накази Міністерства праці та соціальної політики України від 19.09.2006 № 345 „Про затвердження Інструкції щодо порядку оформлення і ведення особових справ отримувачів усіх видів соціальної допомоги”, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 06.10.2006 за № 1098/12972, Міністерства соціальної політики України від 09.01.2023 № 3 „Про затвердження форми Заяви про призначення усіх видів соціальної допомоги та компенсацій”, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 23.01.2023 за № 145/39201
Умови отримання адміністративної послуги		
7	Підстава для отримання	Сім'я з поважних або незалежних від неї причин має середньомісячний сукупний дохід нижчий від рівня забезпечення прожиткового мінімуму для сім'ї
8	Перелік необхідних документів	1) заява, уповноваженого представника сім'ї, що складається за формою, затверджена Міністерства соціальної політики України від 09.01.2023 № 3 „Про затвердження форми Заяви про призначення усіх

Волинський національний університет імені Лесі Українки

		<p>видів соціальної допомоги та компенсацій”, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 23.01.2023 за № 145/39201 (при пред’явленні паспорта громадянина України або іншого документа, що підтверджує право на постійне проживання в Україні);</p> <p>2) декларація про доходи та майновий стан осіб, які звернулися за призначенням усіх видів соціальної допомоги, складена за формою, затвердженою наказом Міністерства соціальної політики України від 19.09.2006 № 345 „Про затвердження Інструкції щодо порядку оформлення і ведення особових справ отримувачів усіх видів соціальної допомоги”, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 06.10.2006 за № 1098/12972 (в декларації зазначається інформація про склад сім’ї заявника);</p> <p>3) довідка про доходи у разі зазначення в декларації доходів, інформація про які відсутня в ДПС, Пенсійному фонді України, фондах соціального страхування тощо та згідно із законодавством не може бути отримана за відповідним запитом органу соціального захисту населення. У разі неможливості підтвердження таких доходів довідкою до декларації додається письмове пояснення із зазначенням їх розміру;</p> <p>4) довідка про безпосередню участь особи в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, встановленої форми, яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 413 „Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення (за наявності)</p>
9		<p>Заява та документи, необхідні для призначення державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім’ям (далі – допомога), подаються уповноваженим представником сім’ї суб’єкту надання адміністративної послуги:</p> <ul style="list-style-type: none"> - через уповноважених осіб виконавчого органу сільської, селищної, міської ради відповідної територіальної громади; посадових осіб центру надання адміністративних послуг; - поштою або в електронній формі (з використанням інформаційно-комунікаційних систем, через офіційний веб-сайт Мінсоцполітики або інтегровані з ним інформаційні системи органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, зокрема з використанням кваліфікованого електронного підпису), або Єдиний державний веб-портал електронних послуг (у разі технічної можливості)*
10	Платність (безоплатність) надання	Адміністративна послуга надається безоплатно
11	Строк надання	Не пізніше 10 днів після надходження заяви зі всіма необхідними документами
12	Перелік підстав для відмови у наданні	<p>Допомога не призначається, якщо:</p> <p>1) у складі сім’ї є працездатні особи, які досягли 18-річного віку станом на початок періоду, за який враховуються доходи, та не працювали, не проходили військової служби, не провадили підприємницької чи професійної незалежної діяльності, не здобували освіти за денною формою здобуття освіти в закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти, не зареєстровані у філії регіонального/міжрегіонального центру зайнятості (або міському, районному, міськрайонному центрі</p>

зайнятості - до дати припинення їх діяльності) як безробітні або як такі, що шукають роботу, сумарно більше ніж три місяці протягом періоду, за який враховуються доходи (крім випадків, передбачених у пункті 11 Порядку).

Допомога у зазначеному випадку призначається, якщо особи протягом періоду, за який враховуються доходи:

- сплатили або за них сплачено єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у розмірі, не меншому від мінімального, сумарно протягом трьох місяців;

- доглядали за дітьми до досягнення ними трирічного віку або за дітьми, які потребують догляду протягом часу, визначеного в медичному висновку лікарсько-консультативної комісії, але не більше ніж до досягнення ними шестирічного віку, за дітьми, хворими на тяжкі перинатальні ураження нервової системи, тяжкі вроджені вади розвитку, рідкісні орфанні захворювання, онкологічні, онкогематологічні захворювання, дитячий церебральний параліч, тяжкі психічні розлади, цукровий діабет I типу (інсулінозалежний), гострі або хронічні захворювання нирок IV ступеня, за дітьми, які отримали тяжку травму, потребують трансплантації органа, потребують паліативної допомоги, яким не встановлено інвалідності, за особою з інвалідністю I групи, за особою з інвалідністю II групи внаслідок психічного розладу, за дитиною з інвалідністю віком до 18 років, а також за особами, які досягли 80-річного віку; надавали соціальні послуги з догляду відповідно до законодавства;

2) особи, які входять до складу малозабезпеченої сім'ї, протягом 12 місяців перед місяцем звернення за призначенням державної соціальної допомоги здійснили на суму, яка на дату проведення операції перевищує 50 тис. гривень:

- купівлю земельної ділянки, квартири (будинку) (крім житла, отриманого або придбаного за рахунок державного чи місцевого бюджету), іншого нерухомого майна, транспортного засобу (механізму), цінних паперів та інших фінансових інструментів, віртуальних активів (у значенні, наведеному в Законі України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення"), будівельних матеріалів, інших товарів довгострокового вжитку або оплатили (одноразово) будь-які роботи або послуги (крім медичних, освітніх та житлово-комунальних послуг згідно із соціальною нормою житла та соціальними нормативами житлово-комунального обслуговування);

- купівлю безготівкової та/або готівкової іноземної валюти (крім валюти, отриманої від благодійних організацій або придбаної для оплати медичних та/або освітніх послуг), а також банківських металів;

- платіж (платежі), що впливає з правочинів, за якими передбачено набуття майнових прав на нерухоме майно та/або транспортні засоби (механізми) (крім об'єктів спадщини та дарування);

- внески до статутного (складеного) капіталу товариства, підприємства, організації;

- благодійну діяльність (виключно у вигляді сплати коштів);

- надання поворотної/безповоротної фінансової допомоги, позики.

Державна соціальна допомога призначається у разі купівлі квартири (будинку) протягом шести місяців після продажу іншої квартири (іншого будинку), що були єдиним житловим приміщенням у власності особи, на підставі підтвердних документів, і доходи від такого продажу не враховуються до сукупного доходу сім'ї;

3) особи, які входять до складу малозабезпеченої сім'ї, на перше число місяця, з якого призначається державна соціальна допомога, мають на

		<p>депозитному банківському рахунку (рахунках) кошти у загальній сумі, що перевищує 100 тис. гривень, або облігації внутрішньої державної позики на загальну суму, що перевищує 100 тис. гривень, про що зазначається в декларації;</p> <p>4) у власності малозабезпеченої сім'ї є друга квартира (будинок), крім житла, яке розташоване в населених пунктах, зазначених у переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, затвердженому наказом Мініреінтеграції від 22.12.2022 № 309 (крім тих, які розташовані на територіях можливих бойових дій, а також тих, щодо яких зазначено дату припинення окупації), або житла, знищеного / непридатного для проживання внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації, або з інших причин за наявності відповідної інформації у Державному реєстрі майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації, або за умови подання документального підтвердження від органів місяцевого самоврядування факту знищення / пошкодження житлового приміщення (квартири, будинку), а також житла, отриманого дитиною-сиротою, дитиною, позбавленою батьківського піклування, особою з їх числа за рахунок державного чи місцевого бюджету; житлових приміщень у гуртожитках; житла, яке належить на правах спільної сумісної або часткової власності; житла, на яке оформлено право на спадщину, за умови, що жодне із житлових приміщень, яке перебуває у власності, зокрема на яке оформлено право на спадщину, не здається в оренду, що підтверджується актом обстеження матеріально-побутових умов домогосподарства / фактичного місця проживання особи;</p> <p>5) у власності малозабезпеченої сім'ї є більше ніж один автомобіль, транспортний засіб, що підлягає державній реєстрації, з дати випуску якого минуло менше ніж 15 років (крім мопеда і причепа). При цьому не враховуються транспортні засоби, отримані безоплатно чи придбані на пільгових умовах через органи соціального захисту населення, у тому числі за рахунок грошової допомоги на придбання автомобіля, а також транспортні засоби, придбані батьками – вихователями дитячих будинків сімейного типу.</p>
13	Результат надання адміністративної послуги	Призначення допомоги / відмова у призначенні допомоги
14	Способи отримання відповіді (результату)	Допомогу можна отримати через АТ „Укрпошта” або через уповноважені банки, визначені в установленому порядку. Повідомлення про призначення допомоги (відмову у призначенні) видається (надсилається поштою) одержувачу

**До утворення територіальних органів Національної соціальної сервісної служби та початку виконання відповідних функцій у повному обсязі заява та документи, необхідні для призначення допомоги, можуть подаватись особою до органу соціального захисту населення районної у м. Києві та Севастополі державної адміністрації, виконавчого органу міської ради міста обласного значення, районної у місті (у разі утворення) ради.*